

La legió silenciosa

L'associacionisme cultural català:
una mirada des de la transició
mirant cap al futur

MARIANO MARTÍNEZ RODRÍGUEZ

TREBALL DE FINAL
DE CARRERA D'HUMANITATS
DE LA UOC

NOM ESTUDIANT:
Mariano Martínez Rodríguez

CONSULTOR I DIRECTOR
DEL PROJECTE:
Èlia Susanna López

ÀMBIT TEMÀTIC:
**Estudis Culturals
GENER- JUNY 2011**

Currículum autor

Mariano Martínez Rodríguez és llicenciat en Humanitats.

Treball de final de carrera: "La legió silenciosa. L'associacionisme cultural català: una mirada des de la transició mirant cap al futur".

Editor i gerent de Rúbrica Editorial.

Documentalista del projecte "Primer Cens de Llibres d'Associacionisme i Cultura Popular" per a la Fundació Paco Candel i l'Ens de Comunicació Associativa.

Documentalista de l'estudi "Els ateneus històrics de Catalunya" de Pere Baltà, per a la Generalitat de Catalunya.

Director de la revista Onada de Cultures, Premi Civisme als Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya (2003).

Coordinador de redacció i cap de la secció de cultura de la revista Delta, Premi Tasis-Torrent de premsa local i comarcal.

Membre del col·lectiu poètic Sopa de Poetes, VI Premi Reconeixement Cultural del Baix Llobregat (2010).

Membre del jurat del Premi Nacional de Poesia Rafael Alberti durant els anys 2005, 2007, 2009 i 2011.

Vicepresident de Tintablava, l'Associació d'Escriptors del Prat.

ÍNDEX

1. Presentació	5
2. Objectius i justificació	7
3. Marc teòric. El fet associatiu català: un recorregut cultural i històric	11
4. Marc específic.	
L'Associacionisme cultural català: passat per entendre el present.....	15
4.1. Un primer apropament.....	15
4.2. Apunts del període de la dictadura franquista.....	18
4.3. Una nova etapa: la democràcia recuperada.....	19
4.4. L'associacionisme planteja solucions per als problemes col·lectius.....	21
4.5. El Congrés de Cultura Tradicional i Popular, una fita.....	23
4.6. L'Associacionisme avui, un apropament.....	25
4.7. El moviment ateneístic, la força del passat i el futur.....	27
5. Marc metodològic	33
5.1 Metodologia.....	33
6. Anàlisi de dades	35
1. Pere Joan Pujol.....	35
2. Avel·lí Serrano Moreno.....	35
3. Joan Ramon Gordo.....	37
4. Antoni Carné.....	38
5. Pere Baltà i Llopart.....	42

6. Joaquim Ferrer.....	43
7. Joan Vidali Gayolà.....	44
8. Josep Rafeques.....	46
7. L'associacionisme cultural català, un futur per construir.....	49
7.1. La creació d'un model propi renovat d'autogestió.....	49
7.2. Una eina per recuperar "l'esperit associatiu": les federacions i confederacions.....	51
7.3. Col·laboració i confiança entre agents institucionals i associatius.....	52
8. Conclusions.....	55
9. Bibliografia.....	57
10. Annexos.....	63

1. Presentació

L'objectiu d'aquest treball és analitzar la transformació de l'associacionisme català al segle XXI amb el món global i si encara juga el paper que jugava a inicis del segle XX, amb les seves problemàtiques més importants i els reptes de futur, destacant que el teixit associatiu continua sent l'escola de participació, amb un especial interès pel paper del ateneus.

La cultura popular, en els darrers tres decennis de llibertat i d'exercici de la democràcia, ha adaptat el seu rol a la nova situació de la societat catalana i ha creat unes estructures federatives –llevat alguna notable excepció– inexistents només fa tres dècades: la creació de l'Ens de Comunicació Associativa,¹ una federació de federacions que reuneix 22 entitats del moviment associatiu cultural català, és una de les culminacions d'aquest fet. Aquest és un exemple de la necessitat de realitzar un treball com el que es planteja, amb una revitalització del moviment associatiu cultural català, després dels canvis que es plantejaren a la Transició i les problemàtiques que avui en dia afecten aquest moviment i en un període sociopolític que sembla marcar punts d'inflexió.

---

¹ <<http://ensdecomunicacio.cat/>> [Darrera visita: 21/12/2011]

2. Objectius i justificació

Amb els esdeveniments actuals, hi ha una tendència de recuperació de la base popular del fenomen associatiu sense perdre de vista que estem en una societat profundament dinàmica: si als inicis del fenomen associatiu no eren els rics els que construïen els ateneus i escoles, o els qui creaven el primer mutualisme de les societats de socors mutu, l'associacionisme que sorgeix de la voluntat del poble ha de mantenir la virtut de la independència amb un fort esperit de col·laboració.

El treball pretén ser una aproximació al món de l'associacionisme cultural d'arrel popular i la seva adaptació als nous contextos socials, amb especial interès sobre les respostes per continuar la seva necessària tasca. El tema principal a desenvolupar estaria vinculat a l'estudi de l'associacionisme cultural català a partir de la transició democràtica i el seu desenvolupament posterior, aprofundint en les perspectives de futur, que es mouen dintre d'una necessitat de reivindicació de l'espai associatiu en una societat en crisi. La cronologia escollida ha volgut abastar un període significatiu de la història del moviment associatiu català entre els segles xx i xxi: és un període molt actiu i intens en què les diferents conjuntures polítiques nacionals, així com les estructures de la societat catalana, donaran com a resultat un interessant camp d'anàlisi.

La supervivència de la cultura popular tradicional mereix una especial atenció, precisament per la capacitat de resistir condicions adverses. S'ha d'enfrontar amb la invasió mediàtica i turística, la industrialització, la manipulació política i la comercialització. En aquest sentit, Salvador Giner recorda la paradoxal situació de la cultura popular catalana i, en extensió, de l'associacionisme, "que s'enfronta en alguns terrenys a la seva pròpia supervivència en l'univers de la mundialització i la invasió mediàtica, com a minoria etnicolingüística a la seva pròpia llar. I que, alhora, es veu obligada a protegir, segons la ideologia multiculturalista predominant, les diverses cultures immigrants, així com aquelles que no pertanyen a la seva pròpia, dins el seu territori i àmbit"².

---

² Giner, Salvador (2011, desembre). "Cultura popular, avui". *Cultura* [article en línia] (núm. 1). Generalitat de Catalunya. <<http://cultura2.gencat.cat/revistacultura/article.php?id=4>>

Però ara que el país gaudeix d'un cert grau de normalitat política i que la societat ha patit canvis profunds en molt pocs anys, sorgeixen nous reptes als quals les associacions han de fer front. Les conclusions del 5è Congrés d'Ateneus de Catalunya, promogut per la Federació d'Ateneus, ja van deixar per escrit que "es considera que s'està fent poc des de les entitats per adaptar-les als canvis socials de les darreres dècades. Cal fomentar la participació de col·lectius que habitualment no formen part de l'activitat: els nouvinguts, els joves i les dones han de poder tenir-hi cabuda, entre d'altres". El president de la Federació d'Ateneus de Catalunya, Pere Joan Pujol, resumeix aquests reptes amb la frase: "Hem de desterrar la frase sempre s'ha fet així. Ens hem d'obrir al barri, a la societat actual...".³

Els estudis sobre associacions permeten anar al fons de moltes d'aquestes organitzacions i del seu paper a la societat. Els estudis tradicionals sobre la temàtica associativa solien centrar-se en l'anàlisi monogràfica d'algunes entitats concretes. En els darrers temps, s'ha generat un tipus d'estudi més general, partint de diferents perspectives: d'una entitat, un període determinat, un municipi, una comarca o una regió. Aquest tipus d'estudi contemporani ha permès una major comprensió del funcionament de les xarxes socials i la sociabilitat⁴. L'estudi de la societat de masses implica un ampli ventall de perspectives pel que fa al fet associatiu: Pere Gabriel ens situa en la multiplicitat de temàtiques i d'implicacions de la nova sociabilitat i del nou associacionisme, que van des dels grups més polítics i sindicals a l'organització del lleure: "Hi ha, cada cop amb més bel·ligerància, una multiplicació dels continguts temàtics de l'associacionisme a considerar: al costat dels sindicats i els partits obrers d'esquerra, hom insisteix ara en l'estudi del cooperativisme i el mutualisme [...]; el catalanisme i l'associacionisme recreatiu i cultural del republicanisme; el catalanisme (sic); el catolicisme social, etc. No és sols l'associacionisme més o menys lligat a les grans definicions ideològiques i polítiques. L'excursionisme, la música i les corals, l'esforç teatral, l'esport"⁵.

L'associacionisme cultural d'arrel popular aboca a un model de societat inspirat en les idees essencials de les revolucions francesa i industrial, un somni col·lectiu que tenia la seva referència en la llibertat i la justícia social que s'imposaven a Europa al mateix ritme que la industrialització anava configurant el que ha esdevingut la societat del benestar⁶. Josep Termes i Agustí Colomines, en analitzar els orígens del catalanisme, diuen que "la societat catalana de la Restauració tingué en els ateneus un dels vehicles mitjançant els quals es vertebraren i es difongueren la cultura i la política", tot reconeixent que els ateneus esdevingueren formes d'influència ciutadana. Antònia Pallach recorda al seu llibre *La identitat catalana*.

3 Ferrer, Bernat (2009, tardor). "Catalunya, país d'associacions". *Òmnium* (número 12).

4 Gómez Inglada, Margarida (bienni 1991-1993). *Associacionisme i cultura en una societat en transformació. El Prat de Llobregat (1919-1960)* (pàg. 22). Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Contemporània.

5 Gabriel, Pere (2000). Pròleg a Lourdes Planas i Campderrós, *La vida cultural i recreativa a la Terrassa d'ahir, 1875-1931* (pàg. 19). Terrassa: Fundació Torre del Palau.

6 Baltà, Pere (2005). *L'Altra resistència: l'associacionisme cultural català i la lluita per les llibertats democràtiques* (pàg. 14). El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial ("Cròniques de la Memòria", 18).

El fet diferencial: assaig de definició que “l’associacionisme va emergir d’allò que es va anomenar societat civil, que va saber prendre un paper preponderant sota la dictadura, rellevant l’absència de les llibertats polítiques”⁷, una línia també desenvolupada per Ainaud de Lasarte, que comenta: “Quan l’esforç individual no és suficient, apareixen entitats que ajuden a recuperar la memòria històrica, com els orfeons o els centres excursionistes, mentre es van creant noves institucions, com l’Institut d’Estudis Catalans, o recuperant les antigues, com la Universitat de Barcelona”.⁸

L’autèntic projecte cultural depassa i supera la inèrcia de les formacions ideològiques: on les ideologies “amaguen”, enfosqueixen, la consciència i el sentit i proporcions del que és humà, un projecte cultural viu exerceix l’acció inversa: descobreix i posa el dit a la nafra⁹. De vegades, per sobre dels esdeveniments històrics, només se salvaran del naufragi –almenys en un primer moment– els productes objectivats d’aquest o aquell projecte cultural, com poden ser ateneus, editorials, plans d’estudi, literatura, art, manifestacions folklòriques, que en certa manera, a partir d’aleshores, quedaran com estranyats o alienats del focus o matriu (projecte) cultural que les va generar¹⁰.

David Roselló (2009) situa una dada de la importància qualitativa de la força dels ateneus: “Actualment, segons un estudi recent, hi ha 137 ateneus adherits a la Federació d’Ateneus de Catalunya, la qual cosa representa un 4% del total de les associacions culturals federades del país (Vaquer, 2008). Un estudi anterior fixava en 441 els ateneus que hi havia, dels quals 237 van ser fundats abans del període que va del 1820 al 1936, i 204 després del 1939 (Baltà, 1999). Hem de constatar, per tant, que tot i que la xarxa d’ateneus continua essent considerablement rica, hi ha hagut molts ateneus que per diverses raons ja no continuen existint al dia d’avui”¹¹. Conèixer i estudiar el paper d’aquests en la sociabilitat catalana i la seva importància en la cohesió de la comunitat és un objectiu important d’aquest estudi.

La Federació d’Ateneus de Catalunya és un bon exemple de la pervivència d’aquesta vitalitat i les dificultats que es plantegen. Partint de l’anàlisi del moviment associatiu i la particularitat d’aquest fet cultural i social a l’Estat espanyol, trobem les bases desenvolupades durant la Renaixença i els primers moviments de l’associacionisme. El treball es centrarà sobretot en el període que arrenca a la Transició i la repercussió de la recuperació de les llibertats democràtiques dins l’associacionisme cultural, fins els reptes que es planteja el teixit associatiu cultural, que reivindica la seva contribució a construir una societat civil crítica i participativa.

---

7 *Ibíd.* Pàgina 15.

8 Llodrà, Joan Miquel. “La ruta de la renaixença. Un passeig històric per 50 punts de la ciutat de Barcelona”. *Sàpiens*.

9 *Ibíd.* p.18.

10 *Ibíd.* p.17.

11 Roselló, David (2009). *La Cooperació entre ateneus i ens locals per una cultura del segle XXI: els acords possibles sobre la propietat i l’ús d’equipaments escènics* (pàgina 18). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Subdirecció General d’Equipaments Culturals (“Quaderns del PECCat”, 1).

3. MARC TEÒRIC

El fet associatiu català: un recorregut cultural i històric

La vitalitat d'una cultura no depèn només dels recursos de què disposa, depèn del nombre de persones que en fan un diàleg per afinar sentiments i enfortir actituds que es despleguen en la vida quotidiana. Perquè la cultura també acaba sent es una branca del Benestar Social, entès en sentit ampli i que, en conseqüència, ha d'estar a l'abast de tothom, per a transportar-hi elements que contribueixin a forjar un caràcter responsable i creatiu de la ciutadania¹². La cultura en un país sense estat com Catalunya és un dels factors decisius per tramatar la seva cohesió i el seu sentit de col·lectivitat¹³. El dinamisme dels actors socials li ha atorgat, en alguns períodes històrics, resultats brillants, homologables als de països petits i amb un feble poder polític¹⁴. S'ha de ser conscient, però, que la història cultural catalana és inestable: fins el segle passat, amb els períodes breus però d'una gran qualitat de les polítiques culturals de la Mancomunitat i de la Generalitat republicana i, finalment, amb la recuperació democràtica, no hem gaudit d'unes institucions culturals públiques pròpies que compensessin o actuessin davant les dificultats o les fallides a les quals la societat civil està sotmesa en períodes de crisi. Un dels períodes recents més intensos de la nostra història cultural ha estat el tombant dels segles XIX i XX, quan les classes populars i la burgesia se sumaren a l'impuls modernitzador d'artistes i líders culturals.

La importància dels ateneus i les associacions culturals de tota mena consolida la vertebració del territori: en molts casos, aquestes entitats són escoles de democràcia, de civisme, de tolerància, de respecte mutu, de treball conjunt i en xarxa, on s'ofereixen els coneixements personals a la col·lectivitat. En la majoria dels casos, aquestes associacions disposen d'un patrimoni arquitectònic

12 Baltà, Pere (2005). *L'Altra resistència: l'associacionisme cultural català i la lluita per les llibertats democràtiques*. El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial ("Cròniques de la Memòria", 18).

13 Tresserras i Gajú, Joan Manuel (2009). Pròleg a: Rosselló, David, *La Cooperació entre ateneus i ens locals per una cultura del segle XXI: els acords possibles sobre la propietat i l'ús d'equipaments escènics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Subdirecció General d'Equipaments Culturals ("Quaderns del PECCat", 1).

14 *Ibid.* Pàgina 8.

i d'equipaments extraordinari. Costaria trobar una xarxa d'associacions com aquesta, amb un patrimoni tan valuós, tant en valor material com en possibilitats de projecció (Baltà, 2004).

El segle XIX fou a Catalunya un esclat d'associacions de tota mena, econòmiques, d'ajuda mútua, ateneus, escoles, cooperatives, més endavant de sindicats i grans institucions populars com el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria. Moltes de les federacions i associacions de cultura d'arrel popular i altres federacions tenen el seu origen en el segle XIX. Els Cors de Clavé van importar una cultura musical que s'escampava per Europa, però avui sabem que, per mitjà de les corals que impulsà Josep Anselm Clavé, també ens arribà un model de societat que pretenia alliberar les classes populars i ho feia promovent tot un seguit d'iniciatives encaminades al benestar social, com la lluita contra l'analfabetisme per mitjà de la instrucció pública, el desenvolupament de l'economia social creant cooperatives, societats de socors mutu, mutualitats..., i fomentant l'estalvi com a garantia de dignitat de les jubilacions laborals¹⁵.

La repressió va afectar periòdicament les associacions prohibint-les una i altra vegada¹⁶. Els grans moviments cívics i culturals de la Il·lustració, l'Enciclopedisme, la Restauració, la Renaixença, el Noucentisme..., sorgeixen en positiu com l'impuls d'una iniciativa cívica que genera una extensa xarxa d'entitats. Les dictadures varen frenar aquella força renovadora, però els dictadors no pogueren impedir que naixessin noves associacions, algunes com en un procés d'auto-regeneració per cobrir el buit de les que desapareixien, víctimes de persecucions i prohibicions.¹⁷

Durant el segle XX, després de la Guerra Civil (1936-1939), al costat de la lluita durant la dictadura, resistia un dens teixit associatiu que, si bé en un primer moment quedà sota el control de l'aparell repressiu, molt aviat repengué la seva activitat assumint des del pragmatisme les limitacions imposades pel règim polític, mantenint en somort el foc de la cultura. La majoria d'estudiosos del franquisme han valorat el paper dels activistes culturals de la postguerra, tot oblidant la xarxa d'associacions culturals que van sobreviure la dictadura desenvolupant una tasca de conscienciació popular. És increïble que uns vuit-cents teatres i sales polivalents haguessin estat construïts al llarg d'un segle amb l'esforç i els diners del poble, sense els pressupostos públics¹⁸. Pel que consideren els autors que han estudiat l'associacionisme des d'un punt de vista històric, segurament Catalunya seria un altre país sense la importància del seu teixit associatiu.

---

15 Carbonell, Jaume (2007). *La Societat Cultural Euterpe fundada per Clavé*. El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial. ("Cròniques de la Memòria", 21).

16 *Debats al Territori. El moviment associatiu català a debat (gener 2003-abril 2004)* (2004). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Direcció de Relacions Ciutadanes i Institucionals.

17 Baltà, Pere (2005). *L'Altra resistència: l'associacionisme cultural català i la lluita per les llibertats democràtiques*. El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial. ("Cròniques de la Memòria", 18).

18 Baltà, Pere (1999). *Els ateneus històrics de Catalunya*. Barcelona: Informe intern per al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. No publicat.

Actualment, hi ha un canvi que afecta discursos, pràctiques i models organitzatius i de gestió i que té un valor altament estratègic tant dins del moviment associatiu cultural, que s'hi juga la seva capacitat d'incidir en la societat amb més o menys profunditat, com també per a l'Administració pública, que pot guanyar un nou soci per al disseny i desplegament de polítiques.

4. MARC ESPECÍFIC

L'Associacionisme cultural català: passat per entendre el present

4.1. Un primer apropament

Una de les primeres preguntes que s'hauria de respondre és l'origen d'aquest fenomen tan particular de la societat catalana. L'historiador Oriol Junqueras dóna una primera noció: "Catalunya és associacionista perquè no té Estat. Un moment culminant per a l'associacionisme català va ser en la societat industrial, quan la Catalunya de mitjan segle XIX va tendir a crear noves formes d'associació perquè moltes més persones eren sensibles a ser associades. [...] Apareixen els orfeons, els cors, els grups de teatre i, a Catalunya, trobem un dels exemples més espectaculars: 40.000 obrers cantaires al Cor d'Anselm Clavé quan, el 1850, Barcelona tenia una població de tan sols 200.000 habitants [...]. Ja entrant al segle XX, després del 1936-1939, l'associacionisme va ser l'única manera que va tenir la gent de refugiar-se davant l'opressió del règim franquista"¹⁹.

Des d'una altra perspectiva, el director del portal *xarxanet.org*, Roger Buch, coincideix a assenyalar la Revolució Industrial (1832) com un punt d'inflexió a l'hora d'explicar l'associacionisme català. La cultura i la formació eren vistos com a elements de progrés social; si l'estat burgès no els en volia proveir, ells mateixos se les proporcionaven. La desaparició del món rural tradicional davant la urbanització i el creixement de les classes obreres va fer pensar en un primer moment que la cultura popular tenia els dies comptats. Fou el descobriment de la cultura obrera allò que va ajudar a redefinir la cultura popular a Europa i, inevitablement, a la cultura i l'associacionisme català, sent Catalunya la primera porta de les idees que es transmetien d'Europa.²⁰

---

19 Ferrer, Bernat (2009, tardor). "Catalunya, país d'associacions". *Òmnium* (núm. 12).

20 Giner, Salvador (2011, desembre). "Cultura popular, avui". *Cultura* [article en línia] (núm. 1). Generalitat de Catalunya. <<http://cultura2.gencat.cat/revistacultura/article.php?id=4>>

Per tant, són varis els autors que plantegen la importància del fet associatiu i cultural català. Sumem a les dues aportacions, una més del sociòleg Pep Martí, que també apunta: “L'associacionisme va sorgir amb una clara vocació de serveis a la comunitat. D'aquesta manera, moltes de les mancances de la societat, que no eren cobertes per l'Administració pública, eren resoltes per l'acció col·lectiva i el treball voluntari. Des de la creació d'escoles per a fills de treballadors fins al foment de la cultura, passant per l'oci i el lleure, van constituir l'exercici de compromís de la societat organitzada amb el municipi. La gent i les situacions canvien, els mètodes es renoven, les demandes de la societat han variat, però la filosofia de l'associacionisme és la mateixa: posar en comú les potencialitats individuals per afavorir el conjunt”²¹.

Segons Pere Baltà, un dels majors experts en l'associacionisme català, en el context anterior al període franquista es desenvolupen moltes de les bases dels plantejaments del teixit associatiu que coneixem avui en dia. Pere Baltà planteja que el franquisme va ser menys fosc gràcies a les tertúlies dels cafès dels ateneus, que es van convertir en fòrums de debats vius i intensos; les representacions de teatre en català que, per la seva gran implantació popular, la dictadura no va tenir més remei que tolerar des de molt aviat; la gent dels esbarts entestada a conservar les danses tradicionals tot fomentant la retrobada del folklore català..., mentre a la biblioteca o a la sala d'escacs de tantes associacions es recobrava –sota la capa de la clandestinitat– l'ensenyament de la llengua catalana. Actualment a Catalunya hi ha 7.000²² entitats que actuen com a dinamitzadores i que fan una important tasca de cohesió social. A partir d'aquestes xarxes socials, amicals, veïnals i de relacions humanes sorgides per les causes més diverses, s'ha estructurat un moviment cultural de gran abast²³.

La dinàmica del fet associatiu sorgeix com a conseqüència del moviment inspirat en el romanticisme: la Renaixença enforteix la consciència diferencial dels membres d'aquesta societat al llarg de tot el segle XIX i d'una manera progressivament dinàmica (Oriol Pi de Cabanyes, 1979). La cultura popular va representar, per als intel·lectuals de la Renaixença, la constatació de la supervivència de Catalunya. En aquestes primeres passes del moviment associatiu, s'ha establert un eix vertebrador de valors i el patrimoni cultural de Catalunya: les aspiracions associatives han anat adreçades a la cohesió social i a la potenciació cultural²⁴. A partir del segle XIX i fins ben entrat el XX, un sector del romanticisme, literats i erudits interessats en la investigació cultural i social dels pobles, propicien la creació de societats folklòriques. L'interès que en segles anteriors s'havia despertat a Europa per

---

21 Ferrer, Bernat (2009, tardor). “Catalunya, país d'associacions”. *Òmnium*. (núm. 12)

22 Cercador Culturcat. Generalitat de Catalunya. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/culturacatalana>>

23 *Ibíd.*

24 Moya, Bienve (5 d'octubre de 2008): “Sobre la Cultura Popular Tradicional a Catalunya”. *El blog de Bienve Moya* [article en línia]

< <http://bienve.wordpress.com/2008/10/05/sobre-la-cultura-popular-tradicional-a-catalunya/>>

l'estudi de les cultures exòtiques passarà a interessar-se per l'exotisme local, per les cultures de pagès, les quals, fent-ne abús, arribaran a ser considerades arcàdiques i dipositàries d'essències nacionals²⁵, i fins i tot d'arcanes essències de civilització primordial. Des de finals del segle XIX el creixent progrés de la industrialització, que generà i accelerà altres processos socials i conseqüentment culturals, situà aquestes formes culturals de pagès en la perifèria de la Cultura amb majúscules. La presa de consciència d'aquesta situació entre les dues dinàmiques portarà a la creació, no ja d'associacions d'estudi, sinó a la col·lecta de materials i testimonis que possibilitin la seva conservació, la seva transmissió i, quan es doni l'oportunitat, a la seva "recuperació".²⁶

Històricament, els interessos d'aquestes associacions han determinat el model que han seguit les entitats: l'ateneístic, adreçat a elevar el nivell cultural dels obrers, o el recreatiu, per fomentar la celebració d'activitats lúdiques i d'esbarjo²⁷. Destaca el pes específic que les entitats excursionistes han tingut en l'àmbit de la cultura popular catalana des dels seus inicis. L'excursionisme del segle XIX va impulsar la recollida del folklore que ha donat vida a la gran florida d'orfeons i d'esbarts dansaires sorgida arreu de Catalunya i va proporcionar als millors músics material per extreure'n un model melòdic personal i característic²⁸. L'excursionisme va servir per democratitzar l'activitat cultural i per incentivar la recerca i el coneixement sobre cultura popular. Les primeres entitats excursionistes que van dedicar activitats a la recopilació de cançons, de contalles populars i de tradicions; al costat dels centres excursionistes, els ateneus a Catalunya constitueixen una magnífica mostra de la capacitat dels catalans per organitzar estructures des del poble. A mitjan segle XIX van aparèixer a Catalunya els primers ateneus, sota l'impuls del romanticisme liberal i de la Renaixença literària, amb la creació de biblioteques i hemeroteques: molts ateneus han arribat fins als nostres dies. També van aparèixer altres tipus d'ateneus dirigits al món obrer i amb l'educació i la cultura com a eines: el primer d'aquest tipus va ser l'Ateneu Català de la Classe Obrera (Barcelona, 1861). Aquest model d'institució va trobar arrelament en altres punts de la geografia catalana: sorgiren l'Igualadí, el 1863; el Manresà, el 1864, o el Tarragoní, el 1879.²⁹

Cal destacar la consolidació de la cultura obrera com a forma moderna de la cultura popular que durà un cert temps, convivint paral·lelament amb les institucions creades a partir de la burgesia, a través dels cercles mercantils. Recordem a Catalunya la cultura dels anarcosindicalistes, naturistes, i pacifistes, i també la dels cors de Clavé, dels ateneus populars³⁰. Ateneus i associacions van anar

1.

1. 25 *Ibíd.*1. 26 *Ibíd.*27 Cercador Culturcat. Generalitat de Catalunya. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/culturacatalana>>28 *Ibíd.*29 Cercador Culturcat. Generalitat de Catalunya. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/culturacatalana>>30 Giner, Salvador (2011, desembre). "Cultura popular, avui". *Cultura* [article en línia] (núm. 1). Generalitat de Catalunya. <<http://cultura2.gencat.cat/revistacultura/article.php?id=4>>

guanyant espais de llibertat. D'aquesta manera, es convertiren en refugi d'inquiets discrepants i en un mecanisme d'enllaç dels activistes culturals i els intel·lectuals amb el poble, com ja havia passat durant la dictadura del general Primo de Rivera, que va ser el primer repressor del moviment associatiu, obsessionat com estava a frenar la influència democràtica i catalanista de la Renaixença sobre les classes populars³¹.

La Renaixença fonamentava en la cultura el desenvolupament econòmic i social d'un país que es mirava en Europa; aquest moviment tenia, el suport d'un teixit associatiu construït al llarg del segle XIX i principis del XX, a partir de la Il·lustració i del pensament social, liberal i democràtic que escampà arreu la Revolució Francesa. Durant la introducció d'aquest corrent a Catalunya, la classe obrera fou alfabetitzada i culturitzada gràcies a la xarxa d'ateneus obrers creats paral·lelament pels seguidors de Bakunin i de Marx³². La petita i mitjana burgesia, en bona part a partir de les corals creades per Josep Anselm Clavé, s'ocupà de l'educació dels seus fills amb la creació d'ateneus instructius i l'organització de la convivència, cosa que passava pel fet de fomentar les societats ateneístiques de base popular³³.

El contrast era el model dels escassos casinos de l'alta burgesia, que tenien reservat el dret d'admissió; els casinos populars, per la seva part, eren oberts a tothom i es nodrien econòmicament de l'esforç col·lectiu. El caràcter aconfessional d'aquestes institucions populars va promoure, en el si de l'Església, la creació de les seves pròpies estructures de convivència, i afloraren patronats i centres parroquials. El fenomen, que s'inicià a les ciutats i viles importants, s'escampà per pobles i barriades i sorgí, d'una manera gairebé espontània, una xarxa d'equipaments dedicats a l'acció social i cultural. Més de quatre-centes d'aquestes entitats han arribat fins als nostres dies, malgrat que la Guerra Civil i la consegüent victòria de la reacció en van fer desaparèixer molts³⁴.

4.2. Apunts del període de la dictadura franquista

L'associacionisme és un fet que ens dóna idea del dinamisme social, de la capacitat d'acció col·lectiva, de l'estructuració de la societat i defineix els "centres d'interès" dels ciutadans³⁵. Una associació és enriquidora si és un espai d'intercanvi d'idees

---

31 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

32 Solà i Gussinyer, Pere (1998). *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana: l'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona, 1868-1964*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

33 *Ibíd.*

34 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

35 Pindado, Ferran; Ferrés, Marta; Martínez, Pep (1991). *Els reptes de l'associacionisme* (pàg. 6) Barcelona: Fundació Jaume Bofill. ("Debats de l'Aula Provença", 12).

i d'experiències³⁶. L'associacionisme és un indicador de qualitat de vida. Aquesta no sols depèn de la quantitat i la qualitat dels serveis en sanitat, educació, cultura, etc., sinó també de la capacitat de relació, de comunicació, de les associacions³⁷. A finals de desembre de 1964 s'aprova la Llei d'associacions. Ja no cal dependre del *Movimiento Nacional* per agrupar-se de forma lícita. Ens trobem al període tecnocràtic del franquisme, on es tracta de consolidar l'estructura econòmica, la qual cosa necessitava una liberalització dels comportaments socials. Al costat d'aquesta estructura legal en sorgien altres de més o menys tolerades o clandestines, que de forma incipient tractaven de trencar l'estret marc jurídic-polític del franquisme³⁸.

L'etapa anterior englobava els quaranta anys de la dictadura, que en les associacions havia exercit control i repressió. Van caldre molts anys perquè el règim decretés un text legislatiu que articulés la realitat associativa. La Llei d'associacions prohibia la reunió de més de tres persones sense la preceptiva autorització, possibilitava l'escorcoll de les seues socials de les entitats i obligava que les actes de les reunions de les juntes directives fossin lliurades a la secció corresponent dels governs civils, que tenien la potestat d'autoritzar els actes programats i de decidir sobre els components de les juntes directives, vetant a tots aquells que no eren considerats "addictes" al règim. Aquella Llei va ser vigent fins que l'arribada de la democràcia la derogà, en ser aprovada la Constitució³⁹. I això afectà a l'associacionisme català fins a deixar-lo en perill de desaparició.

Les associacions van intentar mantenir les seves activitats adoptant una actitud pragmàtica davant el context polític. Existeixen exemples per explicar aquesta "situació adaptativa": així, la vida parroquial, en ser l'Església un dels pilars de la nova situació, va ser en principi el paraigua de molta activitat qualificada de cultural-religiosa, les representacions dels pastorets nadalencs o en les de la Passió, que en algunes localitats es representava per Setmana Santa⁴⁰. Al teatre d'aficionats li devem que els nostres autors clàssics no fossin oblidats pel poble... La resistència del moviment associatiu cultural es va fer palesa en aquesta "llarga nit" de la història catalana.⁴¹

4.3. Una nova etapa: la democràcia recuperada

Un cop recuperada la democràcia, l'associacionisme s'havia de plantejar el seu dret perquè la tasca realitzada fos reconeguda com "d'interès públic", i per tant la derivació

36 *Ibíd.* Pàgina 7.

37 *Ibíd.* Pàgina 7.

38 *Ibíd.* Pàgina 7.

39 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

40 *Ibíd.*

41 *Ibíd.*

cap a aquestes fórmules associatives de la gestió dels recursos col·lectius, impulsant la col·laboració entre el món associatiu i les noves institucions democràtiques⁴². Hi havia un perill de la institucionalització encara latent avui en dia. La participació en comissions o projectes comuns amb els poders públics pot implicar la dissolució de l'associació dins l'aparell estatal o l'assumpció d'un paper "institucional" que no li pertocaria. Cal entendre aquesta participació des de la perspectiva del projecte associatiu que troba punts de connexió amb l'activitat institucional⁴³: és a dir, compartir responsabilitat davant la societat establint ponts de col·laboració. Un cop recuperada la democràcia, es van establir mecanismes per analitzar les necessitats d'una part important de la societat civil arrelada en el moviment associatiu amb les seves demandes i inquietuds socials, amb els valors propis de les entitats no lucratives, diferenciant-se d'empreses i d'administracions públiques.

Les associacions tenen un paper estructural en la configuració de la dinàmica social global, ja que són suport de la vida col·lectiva⁴⁴. Tot fet associatiu, fins el més anecdòtic, té implicacions respecte de la societat de la qual sorgeix⁴⁵. Representa valors, actituds i opcions que són dinamitzadors de la societat i per tant poden nodrir moviments socials. Inserits en el procés de transformació política del franquisme a la democràcia, apareixen al nostre país els moviments socials actius i les formes associatives avançades que serviren de punt de referència per al desenvolupament d'associacions posteriors, de l'etapa democràtica. Forjats en aquella escola activa de la pràctica diària, molts dels líders de l'associacionisme i de la política institucional han sorgit d'aquelles experiències⁴⁶.

Coneixedors de les dinàmiques associatives, dels conflictes urbans i institucionals, es van crear professions i tècnics vinculats als moviments socials, actualment incorporats a les administracions públiques. El fet d'una experiència comuna, hauria de facilitar l'assoliment del necessari consens entre moviments socials i administració, sobre la necessitat d'articular nous valors que puguin donar sortida al col·lapse de la idea tradicional de progrés⁴⁷. Recordem les paraules inicials amb què arrenca aquest treball: l'associacionisme cultural d'arrel popular aboca a un model de societat inspirat en les idees essencials de les revolucions francesa i industrial, un somni col·lectiu que tenia la seva referència en la societat del benestar.

Hi ha sempre un procés de canvi, l'evolució d'una situació que fa arribar a algun lloc. Aquest moment en què les associacions i els poders públics durà un quinquenni: des de la mort del dictador fins al retorn de l'exili del president Tarradellas. Els partits polítics encara no havien estat autoritzats, però les associacions programaven el debat polític ajudant la gent a mirar cap el futur. Era una manera de fer política des

42 Pindado, Ferran; Ferrés, Marta; Martínez, Pep (1991). *Els reptes de l'associacionisme* (pàg. 17). Barcelona: Fundació Jaume Bofill. ("Debats de l'Aula Provença", 12).

43 *Ibíd.* Pàgina 17.

44 *Ibíd.* Pàgina 17.

45 *Ibíd.* Pàgina 17.

46 *Ibíd.* Pàgina 17.

47 *Ibíd.* Pàgina 17.

de la neutralitat democràtica, mostrant les opcions que començaven a explicar-se. Els líders van córrer pel país gràcies al teixit associatiu⁴⁸. El Col·legi d'Advocats de Barcelona, també procedent de la societat civil, fou la seu del Congrés de Cultura Catalana (celebrat entre el desembre 1981 i el desembre 1982 a diferents localitzacions de Catalunya), que va ser un instrument de dinamització social i cultural, una gran reflexió col·lectiva que ens preparà per al que venia. Una detallada anàlisi de les seues on se celebraren les sessions del Congrés ens portarà a la conclusió que les associacions culturals van tenir un paper decisiu en aquella convocatòria.

4.4. L'associacionisme planteja solucions per als problemes col·lectius

L'element associatiu es configura com un element clau en la construcció d'una societat més participativa i com a factor essencial per al progrés social i l'avenç de Catalunya com a país. Perquè la democràcia sigui real i no únicament simbòlica cal que potenciï canals per a la participació de la població. Els *casinos populars* —definites com a ateneus a partir del tercer Congrés d'Ateneus que se celebrà al Centre de Lectura de Reus l'any 1982— han acollit la diversitat de la cultura popular⁴⁹. Molts d'ells ja tenien les seves arrels en els cors claverians, però les seves seccions eren una clara expressió del conjunt de la cultura popular i tradicional. El teatre d'aficionats era un clàssic de la vida ateneística, com ho eren també el ball i el cinema, la biblioteca, l'excursionisme, el sardanisme i els esbarts, els jocs recreatius, i l'esport, el col·leccionisme, la fotografia, el cinema amateur i els cineclubs i totes les arts en general⁵⁰. Arribada la festa major de cada indret s'hi constituïen les comissions de festes, que han estat escola per als gestors que han dinamitzat la cultura popular.

La transició política xuclà bona part dels dirigents pertal d'incorporar-los, sobretot, a la política municipal, la gestió de la institució autonòmica i el parlamentarisme. El món associatiu ha estat una escola de formació de dirigents; no hi havia altra tradició de la gestió pública més enllà de la de les corporacions, integrades sense excepció per membres del règim de què ens acabàvem d'alliberar⁵¹. Ningú no podia imaginar-se que els gestors de la cultura i de les festes serien cridats a construir la democràcia. Va sorgir el temor d'un empobriment de la societat civil, però les mateixes associacions es regeneraren promovent els directius que s'havien mantingut en segon nivell, i promocionant una nova generació de joventut que agafava, des de llavors, el relleu⁵².

48 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

49 *Ibíd*

50 Bosch, Amàlia (1991). *Els ateneus de Catalunya (1854-1990)* (pàg. 45). Barcelona: Federació d'Ateneus de Catalunya.

51 *Associacions: cultura i societat civil a Catalunya*. (1991). Tarragona: El Mèdol. ("L'agulla", 9).

52 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

Un nou procés amb la creació des de l'administració pública d'institucions com el Servei de Promoció Cultural de la Generalitat, el 1981, que tractaria de revitalitzar el teixit associatiu, per la qual cosa es posà en marxa un Pla de Dinamització Cultural⁵³. S'havien de localitzar els activistes culturals, fer el cens d'associacions, saber quines quantitats dedicaven els ajuntaments a la cultura, quins equipaments tenien les associacions i els ajuntaments: el van rebre 935 ajuntaments i tots els districtes de la ciutat de Barcelona. Es demanava també que es concretessin els serveis culturals que s'oferien al veïnat i el tipus de necessitats que s'havien detectat. Es demanaven detalls sobre casals, sales de teatre, biblioteques, sales d'exposicions..., i es volia saber si eren de propietat municipal, associativa o privada. S'indagava també en dades concretes a fi de localitzar-les, i es demanava que s'especificués si es tractava de casals, corals i orfeons, bandes, cobles, dolçainers, grups teatrals, mitjans de comunicació local... L'enquesta s'interessava per la bibliografia local, els cursos de català, la celebració de festes i aplecs⁵⁴.

Els resultats oferiren dades com que el 60 per cent de pobles de Catalunya tenia alguna entitat cultural. Aquest percentatge corresponia a les comunitats de més de dos mil habitants. Gràcies al dens teixit associatiu detectat, durant els primers anys de la dècada dels vuitanta, 212 municipis reconeixien disposar d'alguna sala d'art o d'exposicions, 467 disposaven de sales polivalents per a espectacles, el cinema comercial era projectat a quasi una quarta part de les comunitats del Principat, una tercera part tenia com a mínim una agrupació musical, un 16 per cent tenia alguna escola d'art, música o dansa, més d'una quarta part tenia grups de teatre d'aficionats...⁵⁵.

El cúmul de dades reunides pel Servei de Promoció Cultural de la Generalitat, classificades per l'Institut de Sociologia Aplicada i analitzades per l'ICESB (l'únic organisme docent que, emparat en l'Església, tenia autoritzats els estudis de sociologia), fou una radiografia a nivell de base de la realitat cultural de Catalunya⁵⁶. Les associacions havien vist arribar la democràcia amb un poder social interessant, un poder que es fonamentava en unes estructures i uns equipaments d'ús públic, i que eren del tot insòlites en comparació amb les de la resta de les comunitats de l'Estat, a excepció feta de la resta dels Països Catalans, on s'havia produït un fenomen de resistència paral·lel al nostre; així fou especialment en el País Valencià gràcies a les societats musicals, si bé d'una manera no tan nacionalment polititzada com es produí a Catalunya⁵⁷.

El Pla de Dinamització Cultural (1980-1985) preveia un nou estadi: la celebració de tot un seguit de jornades d'estudi i manifestació de la cultura popular que, a un nivell

53 *Ibíd.*

54 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

55 *Memòria del Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular* (1983). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

56 *Ibíd.*

57 *Ibíd.*

local i comarcal, prepararessin el camí cap a la celebració d'una sèrie de congressos; i, tot això, encaminant-se envers la recerca d'una àmplia reflexió que contribuís a l'estructuració de la cultura popular. Els ajuntaments havien estat el camí per accedir a les associacions que havien arribat a l'adveniment de la democràcia i a la restauració de la Generalitat. A la dicotomia associacions-ajuntaments, s'hi afegia encara la capacitat de l'autogovern i calia establir un pont de diàleg: amb aquesta idea, es van convocar unes Jornades d'Estudi de la Problemàtica Cultural, a les quals es convidà a participar regidors i directius d'entitats i que se celebraren el mes de desembre del 1981 al Palau de Congressos de la Fira de Barcelona. La xifra de participants s'apropà al miler de persones⁵⁸. Molts van presentar-hi comunicacions sobre experiències que s'havien desenvolupat o s'estaven desenvolupant. S'inicià també una Mostra Cultural que enllaçà les Jornades d'Estudi amb la celebració del I Congrés de la Cultura Tradicional i Popular.

4.5. El Congrés de Cultura Tradicional i Popular, una fita

El 1981 es celebrà el Congrés de Cultura Tradicional i Popular, que va encabir quasi tres mil congressistes a les sales del Palau de Congressos i va ser un element avaluatiu de l'estat de les associacions culturals d'arrel popular quan començaven a caminar les institucions polítiques catalanes. Les tres jornades en què havia de celebrar-se l'esdeveniment passaven a ser les jornades inaugurals d'un congrés que, amb catorze àmbits que tindrien lloc arreu de Catalunya, es clouria a la ciutat de Girona un any després⁵⁹. En cada cas es plantejava la conveniència de crear estructures federatives o de coordinació, i es posaven les bases d'un procés per al qual la creació de l'Ens de Comunicació Associativa ha esdevingut en certa manera una culminació ja ficats al segle XXI⁶⁰.

La conclusió d'aquell primer Congrés, la proposta de creació d'un Institut de Cultura Tradicional i Popular, quedà a mig camí, en crear-se el Centre de Promoció de la Cultura Tradicional i Popular. Aquest organisme depenent de l'administració, tot i haver desenvolupat una destacada tasca al llarg de les dues darreres dècades, no ha cobert el desig d'independència que li permetés viure al marge de la política, un propòsit que es trobava en l'esperit inicial d'aquells que el reclamaven⁶¹. El Centre fou capaç de plantejar una segona convocatòria del Congrés. El 1995 s'originà un nou debat a partir de ponències encarregades pel Centre, que presidia Joan Vidal i Gayolà. El debat es dirigí envers la recerca d'unes conclusions que aportessin

58 *Memòria del Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular* (1983). (pàg. 27). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

59 *Ibid.*

60 Mas, Pau; Pros, Agnès (2008). *L'estat del tercer sector cultural a Catalunya. El lideratge de les federacions, una visió qualitativa* (pàg. 48). Barcelona: Gabinet Tècnic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

61 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

idees de gestió⁶². Els resultats van ser positius per tal de seguir avançant en la consolidació d'una cultura popular que s'havia incorporat a un fenomen d'abast universal que potenciava els moviments folklòrics entesos com a expressió de les essències culturals populars⁶³.

Tornant, però, a la primera legislatura, cal dir que hi havia àmbits específics on l'estructuració del debat s'havia de produir en el si d'un altre servei del mateix Departament de Cultura, que dirigia el conseller Max Cahner. L'excursionisme, per exemple, estava perdent el seu caràcter i origen científic i cultural, en haver-se vinculat a l'estructura de l'activitat esportiva que comportava el muntanyisme. Es convidà, per aquest motiu, els dirigents federatius a fer una reflexió sobre els seus orígens culturals. Aquesta proposta es concretà en la convocatòria del III Congrés Excursionista, que, sota el lema "Excursionisme i cultura", va servir per fixar els orígens del moviment, recordar la vinculació que hi havien tingut algunes de les grans figures nacionals i evocar l'aportació de l'excursionisme a l'estudi de la toponímia catalana, amb la conservació de noms d'indrets i senders de muntanya amb una gran valor històric i cultural.⁶⁴

Per la seva banda, els Cors de Clavé tenien l'estructura federativa més antiga i, fins i tot, la seu social amb més valor patrimonial. La figura del músic i extraordinari promotor cultural quedava a un segle de distància i s'havien oblidat el seu neguit social i el seu ideari progressista⁶⁵. El règim havia fet ressorgir el moviment claverià tot folkloritzant-lo i legalitzant, el 1951, la *Federación de Coros de Clavé*. Els cors de Clavé necessitaven, per tant, posar-se al dia; recobrar els orígens per projectar-se cap al futur. L'instrument per fer-ho va ser el congrés que se celebrà l'any 1984 en el marc d'Expocultura. En resultà una interessant renovació generacional que donà grans fruits més endavant, i s'incidí, d'aquesta manera, en la dinamització del conjunt del moviment associatiu⁶⁶.

Els ateneus havien celebrat congressos el 1911 a Reus i el 1913 a Vilanova i la Geltrú. La confrontació que es produí en el de Vilanova a l'entorn de l'ensenyament laic o confessional posà traves, però, a una nova convocatòria. Es buscà la manera de fer palesa la importància d'aquests dos congressos ja celebrats, que havien brindat l'oportunitat que, passats setanta anys, la confrontació pels sistemes educatius s'apartés de l'àmbit ateneístic; ara, en canvi, calia centrar-se en la dicotomia entre l'ensenyament públic i el privat. La celebració de les Jornades d'Estudi de la Problemàtica Cultural (1981) possibilità la trobada de diversos ateneus del Baix Llobregat, als quals s'uní el Centre de Lectura de Reus per tal

62 *II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana: ponències: ponències marc i ponències específiques d'àmbit* (1997). (pàg. 28) Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

63 Baltà, Pere (1995). *Catalunya: poble i cultura: conferència inaugural del II Congrés de Cultura Popular i Tradicional*. El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial.

64 *Excursionisme i cultura* (pàg. 23). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

65 *II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana: ponències: ponències marc i ponències específiques d'àmbit* (1997). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

66 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

de demanar la convocatòria d'un tercer congrés, un acte que s'acabà celebrant a la capital del Baix Camp l'any 1983. D'allà va sortir la proposta de creació de la Federació d'Ateneus de Catalunya⁶⁷.

La celebració a l'octubre de 2008 del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català, marca de ple l'entrada en el segle XXI d'aquest àmbit de la societat catalana, amb totes les dificultats i fites aconseguides. Un projecte de futur en el qual la cultura popular i tradicional s'hauria de centrar a concretar una etapa de normalitat de la gestió estrictament cultural. En aquest sentit, convindria aparcar les funcions de suplència cívica que l'associacionisme ha desenvolupat durant un llarg segle i mig. La plataforma del primer congrés, impulsat per l'Ens de Comunicació Associativa, podria ser el pont definitiu per a un projecte de la societat civil.

4.6. L'Associacionisme avui, un apropament

L'historiador Jaume Sobrequés indica que "s'ha dit sovint que Catalunya és un dels països del món que, a l'època contemporània, ha tingut un moviment associatiu més nombrós quantitativament i més plural qualitativament. Els catalans, com tot poble maltractat per la història, tenim tendència a sobrevalorar allò que tenim de positiu. Bé que les coses no són ben bé així, entre altres motius perquè mai ningú no és ni el primer ni el millor, cal reconèixer que l'associacionisme ha assolit a Catalunya unes dimensions excepcionals".⁶⁸ Sobre la base del Registre d'Associacions del Govern Civil de Barcelona, institució política dependent del govern central encarregada de controlar la legalització de les associacions, el professor Solà ha comptabilitzat, per a l'àmbit provincial barcelonès, prop de 22.000 associacions per un període de temps que va d'abans de 1880 fins a 1966⁶⁹. És una xifra impressionant. Ho és molt més si tenim present que no comprèn el moviment associatiu de les províncies de Girona, Lleida i Tarragona, i que no es refereix als darrers quaranta anys, quan, amb la fi de la dictadura el 1975, el fenomen associatiu no ha parat de créixer.

A començament del segle XXI, en un moment de globalització galopant de costums, de formes de vida, de la manera de divertir-se i emprar el temps lliure, el moviment associatiu, en la seva rica pluralitat, té més raó de ser que mai. Perquè és molt més atemptatòria a la personalitat col·lectiva de Catalunya aquest corrent despersonalitzador que no ho varen ser totes les lleis del franquisme o la política repressiva que va impulsar⁷⁰. Entre d'altres motius, perquè la globalització

---

67 Bosch i Datzira, Amàlia (1991). *Els ateneus de Catalunya (1854-1990)*. Barcelona: Federació d'Ateneus de Catalunya, 1991

68 Sobrequés, Jaume (2004). "Moviment associatiu i impuls democràtic". A: *Debats al territori: El moviment associatiu català a debat* (pàg. 9). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Direcció de Relacions Ciutadanes i Institucionals.

69 Solà i Gussinyer, Pere (1993). *Història de l'associacionisme català contemporani: Barcelona i comarques barcelonines* (Pàg. 5). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Direcció General de Dret i d'Entitats Jurídiques.

70 Sobrequés, Jaume (2004). "Moviment associatiu i impuls democràtic". A: *Debats al territori: El moviment associatiu català a debat* (pàg. 9). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Direcció de Relacions Ciutadanes i Institucionals.

es produeix, en el cas de l'Europa occidental, que és l'àmbit en el qual ens movem, en un entorn democràtic i en un corrent liberal que, l'un i l'altre, fan molt difícil que els governs, si volguessin –que tampoc no volen–, puguin fer-hi front, tot defensant la pervivència de les pròpies identitats⁷¹.

El moviment associatiu de caràcter cultural viu immers en les transformacions, la recerca de nous camins i els reptes de la globalització de la societat del segle XXI. La dinàmica dels temps ha fet que l'associacionisme no hagi de suplir serveis, sinó que passi a una situació basada en la col·laboració, la coordinació i la complementarietat amb les institucions públiques democràtiques, per garantir conjuntament l'accés de tots els ciutadans a la cultura.

Les evolucions tecnològiques han transformat els circuits de difusió dels productes culturals i modifiquen els hàbits de comportament social. Els punts de trobada presencial dels estatges associatius ja no són essencials per al manteniment de l'activitat, que s'ha suplert parcialment per trobades virtuals. Encara avui, però, els locals socials són el punt de referència de les entitats; en aquest sentit, cal remarcar el pes específic d'edificis i espais arquitectònics d'ús associatiu, amb biblioteques, cafeteries, teatres i aules que són, al mateix temps, una gran riquesa patrimonial i un greu problema econòmic de conservació i manteniment⁷².

La democratització de la societat catalana de les dues darreres dècades del segle XX va afectar els models associatius tradicionals, que en l'àmbit cultural van haver de cedir protagonisme a les iniciatives públiques impulsades pels ajuntaments, no només pel que fa a la celebració d'activitats sinó també al desplaçament de les estructures organitzatives que les entitats havien hagut d'establir per sustentar postulats socioculturals⁷³. Aquest factor ha incidit indubtablement en l'evolució i l'adaptació imprescindibles de les entitats culturals catalanes dels darrers temps.

Un recent estudi estadístic de les associacions culturals federades a Catalunya, efectuat pel Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, dibuixa una xarxa de més de 7.000 entitats, el cinquanta per cent de les quals s'agrupa en 28 federacions o coordinadores d'abast nacional⁷⁴. Hi ha grans distàncies entre aquestes federacions, que van des de la Federació Catalana d'Entitats Corals (FCEC), que aglutina 421 associacions, fins a la Federació de Falcons, amb només sis associacions. La gran majoria de les associacions federades de Catalunya, un 65,3%, pertany a federacions d'una dimensió important⁷⁵. Són vuit federacions que formen aquest grup principal, amb una implantació molt potent en el territori: a més de la ja esmentada FCEC, integren aquest grup la Federació Sardanista

---

71 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

72 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

73 Mas, Pau; Pros, Agnès (2008). *L'estat del tercer sector cultural a Catalunya. El lideratge de les federacions, una visió qualitativa* (pàg. 32). Barcelona: Gabinet Tècnic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

74 *Ibid.* Pàgina 33

75 *Ibid.* Pàgina 33

de Catalunya, l'Agrupació de Colles de Geganters de Catalunya, la Coordinadora Catalana de Fundacions, els Centres i Instituts d'Estudis locals i comarcals, la Federació de Grups Amateurs de Teatre, la Unió de Colles Sardanistes i la Federació de Diables i Dimonis de Catalunya. Hi ha dues tipologies d'activitats de les federacions⁷⁶. Per una banda treballen per arribar on no poden fer-ho les entitats federades. És en aquest sentit que es fan activitats de formació i de promoció del camp cultural propi. Per altra banda, les federacions ajuden a la realització d'activitats per part de les entitats i els presten serveis de coordinació i gestió⁷⁷.

L'adaptabilitat de les entitats culturals en el context canviant de la societat del segle XXI es manifesta en el manteniment de la presència activa de les iniciatives i inquietuds de la gent que les integra. Contribueixen de manera efectiva i notòria a l'enriquiment i potenciació de les celebracions i manifestacions culturals dels nuclis de població on estan establertes. Es constata que, en l'actualitat, les associacions culturals constitueixen un fogar estès per tot el territori català com a estructures de dinamització i cohesió socials⁷⁸.

La història de l'associacionisme català podria ser pastada a la de qualsevol país que hagués fet la Revolució Industrial, fos Anglaterra, el nord de França o la conca del Rin alemanya. Per què parlem, doncs, del fet diferencial català en l'àmbit de l'associacionisme?⁷⁹ Buch apunta dos trets diferencials clau: la cultura popular i l'educació en el lleure. La densitat d'entitats dedicades a la formació íntegra d'infants i joves més enllà de l'educació reglada i les que mantenen vives les tradicions festives queda clara en el registre d'associacions de la Generalitat. Actualment hi ha donades d'alta al registre de la Generalitat 20.671 associacions culturals i 6.495 de "foment i defensa dels drets cívics, socials i de la persona". Enlloc com a Catalunya hi ha tampoc registrades tantes associacions culturals –i específicament de cultura popular–.⁸⁰

4.7. El moviment ateneístic, la força del passat i el futur

El prestigi de la cultura era un valor tan incorporat als diferents estaments socials que, per iniciativa pròpia, invertiren i construïren, per exemple, una extensa xarxa d'ateneus que, fent una aportació valuosíssima a la cultura popular, van aixoplugar una intensa vida cultural i associativa⁸¹.

---

76 Vaquer i Frau, Joan (2008). *Associacions culturals federades a Catalunya (2008)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. <<http://www.gencat.cat/cultura/publicacions>>

77 *Ibíd.*

78 Sobrequés, Jaume (2004). "Moviment associatiu i impuls democràtic". A: *Debats al territori: El moviment associatiu català a debat. Memòria*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Direcció de Relacions Ciutadanes i Institucionals.

79 Ferrer, Bernat (2009, tardor). "Catalunya, país d'associacions". *Omnium*. (núm. 12)

80 Cercador Culturcat. Generalitat de Catalunya. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/culturacatalana>>

81 Tresserras i Gajú, Joan Manuel (2009). Pròleg a: Rosselló, David, *La Cooperació entre ateneus i ens locals per una cultura del segle XXI: els acords possibles sobre la propietat i l'ús d'equipaments escènics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Subdirecció General d'Equipaments Culturals ("Quaderns del PECCat", 1).

Molts ateneus van sorgir de les societats corals i els seus cafès van esdevenir els principals centres de convivència d'infinat de comunitats arreu de Catalunya. Per l'esclatxa de llibertat oberta pels ateneus s'inicià la universalització de l'ensenyament, les primeres biblioteques, les primeres caixes d'estalvi... i també popularitzà la pràctica de l'esport⁸². Gran part de les publicacions locals tan característiques de Catalunya van néixer en el si dels ateneus, i les seves tertúlies es convertiren en plataformes de comunicació dels avenços tecnològics, com havien estat els seus precursors, els ateneus científics i literaris fundats a París i Londres a les darreries del segle XVIII, impulsats per la Il·lustració i, dins d'ella, l'Enciclopedisme que acabà sent la principal eina de culturització del poble⁸³.

En paral·lel a les corals i els ateneus i en gran mesura gràcies a les infraestructures creades per aquests, el teatre d'aficionats desenvolupat als ateneus també fou una eina eficaç d'instrucció popular. La infraestructura ateneística va oferir un espai als nostres clàssics, contribuint a una presa de consciència col·lectiva, una voluntat d'anar endavant per superar les injustícies socials que eren plantejades als escenaris dels ateneus, en un afany d'aproximació als models europeus. Sense aquell primer i exemplar Teatre Odeón, el català hauria trigat molt a incorporar-se eficaçment a la dramàtúrgia; sense els grups d'aficionats, els Iglesias, Guimerà..., més endavant Segarra i, encara recentment, Benet i Jornet, no haurien fet el camí cap al teatre professional, imprescindible per a la normalització, quan la realitat del teatre professional en català no anava més enllà de les genialitats de Joan Capri, sol al Teatre Romea, competint amb els teatres de revista del Paral·lel i poca cosa més, en català i en castellà⁸⁴.

A través dels ateneus, hi ha un fenomen irreversible de la democratització del saber i de la cultura, de l'expandiment de les "llums". Cada cop amb més insistència, el poble reclama el seu protagonisme. La cultura no pot ser cosa d'elits, s'imposa la seva reconversió i extensió. Com comenta Pere Solà: "Gosaria a dir, que l'experiència dels ateneus és estimulante, en primer lloc, perquè posa de manifest, en general, una cultura entesa, no com a palanca de promoció individual i escalament, sinó sobretot com a projecte d'emancipació col·lectiva ("l'emancipació dels treballadors ha de ser obra d'ells mateixos..."). I, en segon lloc, pel fet de la seva mateixa espontaneïtat i organització des de baix. Aquí els ateneus podríem enllaçar amb les actuals experiències fetes a partir del lloc de treball o dels barris i les viles".⁸⁵

La riquesa cultural de la societat catalana durant el segle XIX i inicis del XX, la feble intervenció dels poders públics en el camp cultural i la fragmentació social que es

---

82 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

83 Baltà, Pere (2004). "Prospecció i acció associativa". A: *Debats al Territori. El moviment associatiu català a debat (gener 2003-abril 2004)* (pàg. 7). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Direcció de Relacions Ciutadanes i Institucionals.

84 *Memòria del Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català* (2011). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa. Document inèdit.

85 Solà, Pere (1978). *Els Ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939): l'Ateneu Enciclopèdic Popular*. Barcelona: Edicions de La Magrana ("Orígens", 2).

vivia en els pobles i ciutats va fer que es constituïssin un conjunt d'entitats culturals arreu del territori. Unes entitats amb un potencial important pel que fa al seu pes social, el nombre de persones associades i el volum d'activitat cultural, educativa, esportiva i lúdica que desenvolupaven. Un dels trets característics d'aquestes entitats que englobarem amb el nom d'ateneus, consistia segons Baltà (2008), en la creació d'un espai de convivència, el cafè, i un altre espai per a la celebració de festes i desenvolupament d'actes culturals, la sala de teatre, al qual s'hi podien afegir altres equipaments com biblioteques, sales d'exposicions⁸⁶. Els ateneus catalans, a diferència dels francesos, inspirats per les idees revolucionàries del 1789, o dels de la resta de l'Estat espanyol, configurats com a cercle d'il·lustrats, no es van concentrar només en la difusió de l'anomenada alta cultura, sinó que van promoure la cultura popular, en les seves vessants socials, esportives o lúdiques.

L'efervescència política i cultural que es va viure a finals del segle XIX en molts pobles i ciutats catalanes i la polarització social comportaren que hi hagués diferents tipus d'associacions culturals. Aquestes entitats eren impulsades per sectors ben diferenciats de la societat catalana. Així, hi havia entitats vinculades als treballadors, menestrals, petits camperols o artesans que amb freqüència s'anomenaven ateneus i responien a la voluntat de foment de la cultura catalana i de les idees de progrés social⁸⁷. Els casinos normalment estaven vinculats a les famílies terratinents, empresaris industrials i altres sectors benestants de la societat. Més tard van aparèixer les entitats vinculades a l'Església, que van adoptar els noms de centres parroquials, centres socials o centres catòlics. No podem oblidar que molts orfeons o societats corals van néixer com una entitat de cant coral encara que posteriorment van esdevenir ateneus. Trobem una gran diversitat de denominacions que en origen implicaven una diversitat en els socis i el públic de les seves activitats⁸⁸.

Aquestes entitats eren institucions molt presents en la dinàmica ciutadana, participaven sovint de la política local i oferien un conjunt molt divers d'activitats a les persones que en formaven part. Entre d'altres trobem sessions de teatre, concerts, balls, cinema, cant coral..., però també eren espais de trobada, relació i intercanvi⁸⁹. Segons el cas, també s'hi feien cursos de preparació social, laboral i cultural o cicles de conferències polítiques, socials o religioses, amb la qual cosa contribuïen a una tasca social i pedagògica. La idea era també allunyar les classes populars de les tavernes, considerades origen de molts mals socials.

Actualment, segons un estudi recent, hi ha 137 ateneus adherits a la Federació d'Ateneus de Catalunya, la qual cosa representa un 4% del total de les associacions culturals federades del país (Vaquer, 2008). Un estudi anterior fixava en 441 els

---

86 Bosch, Amàlia (1991). *Els ateneus de Catalunya (1854-1990)* (pàgina 32). Barcelona: Federació d'Ateneus de Catalunya.

87 *Ibid.* Pàgina 34.

88 *Ibid.* Pàgina 34.

89 *Ibid.* Pàgina 35.

ateneus que hi havia, dels quals 237 van ser fundats abans del període que va del 1820 al 1936, i 204 després del 1939⁹⁰. Hem de constatar, per tant, que tot i que la xarxa d'ateneus continua essent considerablement rica, hi ha hagut molts ateneus que per diverses raons ja no continuen existint al dia d'avui.

Amb els anys, moltes d'aquestes institucions han mantingut el vigor i la vitalitat social i cultural, però moltes altres han anat perdent el seu caràcter social, la capacitat de convocatòria, l'activitat cultural. En algun cas, per la seva pròpia dinàmica afeblida pels canvis socials. I en altres casos, per la multiplicació d'altres alternatives d'oci tòpiques de la societat de consum. Això no obstant, cal recordar que moltes entitats van desaparèixer a causa de la dictadura franquista, que va reprimir totes les expressions d'organització obrera i popular, entre les quals hi havia una part important dels ateneus⁹¹. Les requisicions, la repressió contra els dirigents o senzillament els tancaments varen acabar amb moltes d'aquestes organitzacions. Arribada la democràcia, als anys vuitanta, un nombre important de les entitats hi arriben molt desgastades, afeblides econòmicament, no prou reconegudes socialment i amb dificultats d'adaptació amb relació a les necessitats i demandes de la nova societat catalana.⁹²

Al llarg de la seva existència, els ateneus i les associacions de caràcter similar han patit crisis individualment o també en la seva globalitat, i les han patit calladament. No hem d'oblidar que el fenomen de l'ateneu apareix espontàniament a Catalunya com una necessitat i com una voluntat d'organització –majorment de les classes populars–, sense més connexió i suport que els que voluntàriament s'estableixen entre alguns d'ells⁹³.

L'eufòria per l'enrolament en els partits polítics, característica de la nova democràcia, no ens ha de fer perdre de vista la necessitat de les plataformes d'opinió ciutadanes, els grups que pressionen als representants del poble, i les associacions que viuen dia a dia les insatisfaccions o els anhels del ciutadà. En el procés històric dels ateneus la seva presència sempre resultava incòmoda i tot sovint eren objecte de denúncies i clausures. Certament, seguir amb projectes culturals o recreatius de curt abast solament mena a un associacionisme aigualit que no molesta però tampoc és massa efectiu⁹⁴.

Avui la necessitat de retrobar espais i relacions de mesura humana, la demanda cultural i formativa, la vehiculació de nivells de comunicació i diàleg entre generacions i entre procedències socio-culturals diverses, de formes de participació, i la definició d'idearis i objectius identificadors, coincidint amb el recobriment de les

90 Baltà, Pere (1999). *Els ateneus històrics de Catalunya*. Barcelona: Informe intern per al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Document inèdit.

91 Baltà, Pere (1999). *Els ateneus històrics de Catalunya*. Barcelona: Informe intern per al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Document inèdit.

92 Roselló, David (2009). *La Cooperació entre ateneus i ens locals per una cultura del segle XXI: els acords possibles sobre la propietat i l'ús d'equipaments escènics* (pàgina 18). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Subdirecció General d'Equipaments Culturals ("Quaderns del PECCat", 1).

93 Bosch, Amàlia (1991). *Els ateneus de Catalunya (1854-1990)* (pàgina 148). Barcelona: Federació d'Ateneus de Catalunya

94 *Ibíd.* Pàgina 148

nostres institucions nacionals i democràtiques torna a presentar el model ateneístic com un projecte interessant que tal volta enriquiria el teixit social, trencaria els compartiments estancs segons edats, condicions socials i procedències ètniques i culturals. El retorn a les fonts del moviment societari dels ateneus i el recobriment del seu impuls popular, al costat de l'exigència de renovació i d'adaptació a les demandes actuals i les perspectives de futur, podria fer que els ateneus esdevinguessin de bell nou una resposta vàlida, la d'encuny més propi de la nostra manera de ser com a poble. Unes demandes que ja al 1983 s'estaven fent realitat: "Fins fa ben poc, han estat els ateneus que han suplert en tants aspectes el poders públics aliens i repressors creant i difonent cultura i mantenint a la base popular la vivència dels valors i l'estima del patrimoni cultural de Catalunya. Reclamen el reconeixement i la potenciació de l'associacionisme culturals dels ateneus i dels serveis que ofereixen, per tal que puguin ser veritablement públics i a l'abast, com unes universitats lliures i plurals de base popular, planters de cultura i de civisme".⁹⁵

---

95 Manifest del II Congrés d'Ateneus de Catalunya (22 d'octubre de 1983).

5. MARC METODOLÒGIC

5.1 Metodologia

Seguint el *Manual de Recerca en Ciències Socials* d'en Raymond Quivy i Luc Van Campenhoudt, les dades són informacions sobre el món recollides de manera sistemàtica i que poden ser de tipus qualitatiu o quantitatiu. A vegades es reuneixen dades per avaluar una teoria molt concreta, però tampoc resulta poc usual que els investigadors les recullin abans de saber exactament què és el que els interessa trobar. En aquest sentit, la meua investigació està determinada en part per aquesta segona visió: recollir la feina realitzada pel moviment associatiu cultural català, amb perspectiva de passat i present, agafant com a exemple específic l'evolució del moviment ateneístic. L'objecte d'estudi es trobar algunes de les claus de futur per a una societat que requereix d'institucions i un teixit associatiu que garanteixi la cohesió social a partir de la formulació de projectes capaços de pensar i articular mecanismes d'integració, de convivència i de compromís cívic.

Per la primera fase d'anàlisi de la història del moviment associatiu, la base fonamental seran les fonts arxivístiques, que han servit de base per plantejar les parts anteriors del treball: recollir la bibliografia necessària per resseguir la pista de la cultura popular des de la recuperació de la democràcia fins el present. La utilització de l'entrevista serà fonamental per a establir també les bases de la situació en present del moviment associatiu i també establir elements de reflexió i anàlisi per determinar algunes de les pistes bàsiques de l'evolució d'aquest moviment en el futur. Aquesta tècnica, de nivell qualitatiu, servirà per aportar dades originals a la investigació: en la selecció d'entrevistes –realitzades majoritàriament en persona– s'ha intentat donar una visió triple. Des del punt de vista institucional, amb persones que treballen o han treballat colze a colze amb el moviment associatiu cultural català dins de càrrecs institucionals de la Generalitat de Catalunya o Diputació de Barcelona; i des del punt de vista de les mateixes associacions, amb dirigents que actualment estan treballant al front d'organitzacions, federacions i associacions. La tercera visió la determinen agents que han estat a l'administració

i que actualment treballen dins del moviment associatiu, impulsant iniciatives per visualitzar el valor d'aquest moviment. He treballat sobre un qüestionari base, i segons les respostes ofertes, tenint en compte si l'aportació que feia era important pel treball.

Qüestionari base: **1.** Quina influència ha tingut l'associacionisme en la configuració de la societat catalana actual? • **2.** La societat civil marca la societat catalana? • **3.** Quin paper tenen les associacions en el futur de la societat catalana? • **4.** Quin tipus de col·laboració s'ha d'establir entre l'administració i la xarxa associativa? • **5.** Quins són els motius pels quals l'administració no soluciona les demandes del moviment associatiu des de fa dècades? • **6.** La legislació actual dóna les suficients eines per arrelar i desenvolupar un moviment associatiu potent? • **7.** Com es podria millorar la legislació actual per afavorir el moviment associatiu? • **8.** Considera que l'associacionisme cobreix el dèficit d'equipaments i serveis que l'estat no tenia? S'ha reconegut aquesta aportació? • **9.** L'administració pública ha interferit en l'associacionisme? De quina manera?

6. ANÀLISI DE DADES

Entrevistes

1. PERE JOAN PUJOL. *President de la Federació d'Ateneus de Catalunya (2003-2011). Vicepresident de l'Ens de Comunicació Associativa (2005-2011).*

• *Quin paper tenen les associacions en el futur de la societat catalana?* Depèn del cas que se'ls hi faci des de l'estament polític i de la força i la capacitat de convocatòria que aconseguixin demostrar. Estem passant per moments històrics que no podem deixar escapar i des de l'associacionisme tenim molt a dir i a fer.

• *Considera que l'associacionisme cobreix el dèficit d'equipaments i serveis que l'Estat no tenia? S'ha reconegut aquesta aportació?* Ajuda molt a cobrir el dèficit d'equipaments culturals, jo diria que la xarxa d'equipaments que és en mans de les associacions és vital i no poden oblidar-se. En general ha estat una aportació que no ha estat reconeguda com cal per l'estament polític del país, si parlem d'estat espanyol jo diria que fins i tot s'ha intentat silenciar.

• *Com es podria millorar la legislació actual per afavorir el moviment associatiu?* D'entrada escoltant a les federacions i associacions abans de posar-se a legislar. I després fent una aportació econòmica important per poder posar els equipaments al dia.

• *Quin tipus de col·laboració s'ha d'establir entre l'administració i la xarxa associativa?* És molt llarg d'explicar, per resumir-ho diria que cal augmentar el diàleg, que des de l'administració es reconegués la feina feta i que es fa, i es valorés la xarxa d'equipaments per evitar duplicitats.

2. AVEL·LÍ SERRANO MORENO. *Coordinador de l'Àrea de Cultura de la Diputació de Barcelona 2007-2011.*

• *La societat civil marca la societat catalana?* Una de les característiques més singulars de l'estructura social a Catalunya és, justament, l'alt nivell d'associacionisme que es

registra en les seves múltiples expressions. Mutualisme, associacionisme cultural, esportiu, sindical o veïnal que destaca en relació a altres comunitats autònomes.

• *Quina influència ha tingut l'associacionisme en la configuració de la societat catalana actual?* Una influència molt positiva en la seva pròpia vertebració. L'associacionisme produeix, en primer lloc, la interacció i la relació entre les persones, cosa que afavoreix la generació de suport mutu; en segon lloc l'associacionisme es constitueix amb una finalitat, normalment, de generació d'un bé o un servei a la societat més enllà del que pugui produir l'administració; en tercer lloc l'associacionisme proveeix de senyals per a la identificació de les persones amb un projecte o amb un territori i promou el que anomenem la cohesió social. A més d'aquestes aportacions de caràcter sociològic, l'associacionisme ha permès la generació d'importants projectes col·lectius a Catalunya: El Palau de la Música o el Teatre Lliure pel que fa a equipaments emblemàtics.

• *Quin paper tenen les associacions en el futur de la societat catalana?* Catalunya és un país en el que conviuen tres moments creatius i tres potències socials simultànies. La primera, el resultat de l'empenta cultural que fa 150 anys va posar les bases de l'associacionisme cultural tradicional. La segona és la potència creativa i cultural, que es projecta també en altres àmbits de la societat com ara les empreses, que és el resultat del canvi demogràfic que viu Catalunya a la segona meitat del segle xx des d'altres comunitats espanyoles. I la tercera és la darrera onada migratòria que arriba a Catalunya fa uns 10-12 anys i que ha de fer un procés d'integració i, al mateix temps, ha de poder fer la seva aportació en termes d'innovació social i cultural. Sense l'associacionisme cap d'aquestes tres potències creatives, socials i culturals tindria espai a Catalunya d'una manera integrada.

• *Considera que l'associacionisme cobreix el dèficit d'equipaments i serveis que l'Estat no tenia? S'ha reconegut aquesta aportació?* Una prèvia. L'associacionisme va ser, durant molts anys, la manera amb què la societat es va proveir d'equipaments i de serveis que les administracions no volien o no estaven en condicions de crear. Amb la democràcia, els ajuntaments, amb més voluntat que recursos i competències, són els que realment han donat un fort impuls a la construcció d'equipaments culturals: biblioteques, museus, teatres, auditoris, sales d'exposicions, etc. I ha passat un fenomen que és que la fortalesa inicial de les entitats que van generar els equipaments ha minvat i tenen dificultats per a fer les inversions que les seves seus en molts casos centenàries necessiten. Però la resposta no ha estat la mateixa segons els governs de la Generalitat.

• *La legislació actual dóna les suficients eines per arrelar i desenvolupar un moviment associatiu potent?* Crec que sí, tot i que caldria definir millor un Consell de l'associacionisme cultural amb caràcter consultiu. El tema no és tant la norma, més que els recursos. També és cert que una millor legislació pel que fa al mecenatge afavoriria molt més les entitats.

•*Quin tipus de col·laboració s'ha d'establir entre l'administració i la xarxa associativa?* Primer he de dir que el món local, els ajuntaments, que com dic som qui realment estem donant suport a les entitats necessitem també un major recolzament de la Generalitat que és qui té competències exclusives en cultura a Catalunya. Això ho hem de posar en evidència ja que actualment els ajuntaments han d'afrontar una despesa no pròpia del 26% del seu pressupost. I la cultura forma part d'aquesta despesa impròpia excepte les biblioteques que sí són competència obligatòria dels ajuntaments. Per tant, cal una major col·laboració de la Generalitat amb els ajuntaments en primer lloc, que no sembla que hi hagi voluntat en aquests moments. En segon lloc i responent a la pregunta, l'administració ha de relacionar-se amb la xarxa associativa a tres nivells. El primer és el de proveir de mitjans i de recursos a les entitats per tal que puguin desenvolupar-se. Aquests recursos s'han d'assignar atenent criteris de projecció ciutadana de l'activitat i de qualitat cultural en primer lloc i, en segon lloc de producció de cohesió cultural i social. El segon nivell és en relació a la producció de les polítiques i programacions culturals. Avui dia ja la majoria dels ajuntaments habiliten sistemes de participació, de cooperació amb les entitats a l'hora d'organitzar l'àmbit de la cultura popular. El calendari festiu és responsabilitat compartida a la majoria dels municipis. Però no tot és cultura popular o tradicional. Una part de les entitats ho són per a crear i divulgar bens culturals i, en aquest sentit cabria ampliar aquesta col·laboració a una part de les programacions dels equipaments culturals. I el tercer nivell ha de ser el de concertar amb les entitats aquells objectius que són estratègics per a la ciutat. Les entitats, també, i en la mesura que participen dels recursos han de poder participar i cooperar amb les polítiques que els seus governs municipals proposen.

3. JOAN RAMON GORDO. *Diplomat en sociologia. Promotor cultural des de 1976, orientat a la gestió i organització d'empresa, recursos humans, dinamització i gestió cultural a diverses institucions públiques i privades. Soci fundador de NOVA Centre per a la Innovació Social. Actualment és coordinador de l'Ens de Comunicació Associativa.*

•*Quina influència ha tingut l'associacionisme en la configuració de la societat catalana actual?* L'associacionisme és l'expressió de l'autoorganització del poble de Catalunya. Va assumir el paper de lideratge per desenvolupar formes de treball i de relacions socials que ajudessin a desenvolupar econòmicament i cultural el país.

•*Quin paper tenen les associacions en el futur de la societat catalana?* Calen noves respostes. Tanmateix siguin quines siguin les respostes, el model associatiu possibilita que puguin sorgir. Les associacions com tot ésser viu, tenen oscil·lacions, pujades i baixades, però el model perdura ja que possibilita que la gent es reuneixi, i es plantegi respostes concretes a reptes determinats.

• *Considera que l'associacionisme cobreix el dèficit d'equipaments i serveis que l'Estat no tenia? S'ha reconegut aquesta aportació?* Històricament ha estat així. Des de fa trenta anys hi ha hagut progressivament una acció important per part de les administracions per aportar quelcom. Ara bé, considero que no ha estat prou reconeguda aquesta aportació i és més, actualment amb el PecCAT (Pla d'Equipaments Culturals de Catalunya) hi ha el perill que hi hagi una incautació dels equipaments de la societat civil per part de les administracions.

• *L'administració pública ha interferit en l'associacionisme?* Hi ha hagut potenciació de les estructures organitzatives culturals de segon nivell (model federatiu) amb l'organització de congressos i de jornades. Aquest fet possibilita la creació d'aquestes organitzacions de segon nivell, cosa que ha originat, un cop passats vint-i-cinc anys, una maduració organitzativa.

• *La legislació actual dóna les suficients eines per arrelar i desenvolupar un moviment associatiu potent?* L'actual legislació, fa això: legislar, pautar cada vegada més, normativitzar el que s'ha vingut fent de manera natural i associativa. En definitiva posant pals a les rodes. Per altra banda té una política de subvencions orientada a la dependència. Aquest darrer extrem també, i s'ha de dir, és força culpa de les pròpies entitats que han generat força vicis.

• *Quin tipus de col·laboració s'ha d'establir entre l'administració i la xarxa associativa?* Per una banda s'han de crear espais de debat i de reflexió comuna entre administració i entitats que vagin més enllà de l'aspecte crematístic de les subvencions. Aquesta col·laboració s'ha de fonamentar en el reconeixement mutu d'ambdues parts, amb respecte. Per altra banda la xarxa associativa ha de crear llurs pròpies organitzacions en la línia de l'Institut Català de l'Associacionisme Cultural que l'ajudi a situar-se amb força i personalitat.

4. ANTONI CARNÉ. *Voluntari de Creu Roja durant 24 anys. Sis anys de president en una entitat ateneística. Vuit anys de president de la Federació de Cors de Clavé. Actualment president de la confederació Ens de Comunicació Associativa.*

• *Quina influència ha tingut l'associacionisme en la configuració de la societat catalana actual?* Jo sempre explico un exemple. Quan un activista de l'associacionisme cultural exerceix llur activitat ho fa de la següent manera: surt de casa per anar al centre de la seva associació. Quan entra hi troba moltes persones, de diferents edats, possibilitats econòmiques, pensament polític o religiós, reunits per a dur a terme una activitat que els hi és comuna, mitjançant la qual enriqueixen les relacions humanes, gaudeixen de l'activitat, contribueixen a una oferta cultural vers el seu entorn social, moltes vegades treballen la cohesió social d'una manera absolutament normal,... I tot això ho fan amb independència de llurs situacions

personals perquè aquests temes no són gens importants per la tasca que duen a terme. Si pensem que hi ha milers de persones que es reuneixen amb col·lectius és fàcil deduir que la societat catalana deu el seu “saber fer” a aquest fenomen, és a dir, la necessitat i la pràctica real d'ajuntar-nos és el nostre model de societat.

• *Quin paper tenen les associacions en el futur de la societat catalana?* En aquests moments del segle XXI, per a mi es produeix un fenomen similar al produït a començaments del segle XX amb el naixement de més entitats corals, ateneus, orfeons, mutualitats, que van entendre que la seva feina esdevenia una aportació molt important pel futur del país i van saber aprofitar aquesta experiència per a comprometre's amb el poble, ja ensenyant, ja donant serveis que no donava l'administració i també competint entre elles, cal dir-ho (un exemple, els ateneus de diferents signes).

Ara la nostra contribució surt dels paràmetres de les finalitats dels nostres companys de començaments del passat segle, no és pas així pel que fa al compromís social. L'accelerada influència de molt diferents cultures que estem rebent de manera progressiva i amb gran aflluència de nous, marca el futur de les nostres entitats del món associatiu i que estan assumint molt bé el paper de facilitar la cohesió social i d'explicar amb claredat aquestes cultures i fer-ne un motiu de bona entesa, per la qual cosa s'assoleix un estat de convivència, que no d'integració. Aquest fenomen que ens condueix a un nou model de societat civil en un futur no gaire llunyà, es fa sense cap tipus d'imposició, es fa perquè entenem que ha de ser així. Ens manca però a tots plegats començar a reflexionar sobre el significat del mot “integració”, pràctica de la qual no en sabem un borrall.

• *Considera que l'associacionisme cobreix el dèficit d'equipaments i serveis que l'Estat no tenia? S'ha reconegut aquesta aportació?* Començo per la segona pregunta: sempre que s'ha reconegut ha estat de manera puntual i a instància dels nostres col·lectius. Mica a mica, els dirigents polítics del país van entrant en aquesta realitat i comencen a entendre que és un patrimoni cultural important de tots plegats. Parlant de l'associacionisme en general i de la seva contribució social històrica, se'n fa un esment important i de reconeixement al vigent Estatut de Catalunya.

Pel que fa a la primera no hem d'oblidar que no és aquesta la finalitat de l'associacionisme; tanmateix ha vingut cobrint aquesta necessitat i, la majoria de vegades, amb aportacions professionals i esforços individuals dels mateixos associats. Ha estat una aportació exemplar que de retruc ha facilitat l'entesa i el coneixement de l'entitat precursora per part de la ciutadania. Malauradament no cobreix les necessitats específiques per diversos motius: per la gran quantitat d'associacions que s'han anat creant en els darrers anys, per l'augment de demanda-oferta de propostes culturals, i naturalment per qüestions crematístiques.

Hem de tenir en compte que la iniciativa de construir centres cívics va frenar, per intrusisme, la capacitat i possibilitat constructiva per part de les entitats,

però amb pocs anys el propi sistema associatiu ha demostrat que havia estat un error gravíssim intentar substituir la gestió associativa per personal funcionari. La conclusió d'aquesta intervenció de "competència deslleial" per part dels ajuntaments ha estat que el que realment funciona en aquest camp és allò que s'origina amb una mobilització natural per necessitats nascudes en el si de l'entitat, ja que esdevé com a objectiu comú de millora. La mostra l'observem al moment d'analitzar que aquells centres cívics que realment tenen una bona gestió és degut a que aquesta ha passat a mans dels nostres activistes.

•*L'Administració pública ha interferit en l'associacionisme? De quina manera?* En aquest camp jo potser hi afegiria un to en positiu. Als començaments del segle XIX foren les entitats les que procuraren un paper important cobrint allò que l'administració no fou capaç, o no volgué, assumir. Durant l'època franquista moltes entitats, d'una manera o altra, conservaren molts dels nostres signes d'identitat fins i tot, a vegades en contra de la mateixa societat, com per exemple aquell reconegut activista que enrotllava la senyera sota el coll de l'abric mentre ballava sardanes tot dient *penseu que fem potser més que ballar sardanes*.

El encetar l'època democràtica, la Generalitat de Catalunya actuà amb molta previsió i donant importància al moviment associatiu, i ho féu animant a formar la quasi totalitat de federacions, coordinadores, agrupacions..., dels diferents col·lectius avui en dia existents. Val a dir però, que en la mateixa època es produí un fet transcendental i fou el traspàs de molts gestors a l'àmbit de la gestió pública, fet que va originar un fre en la dinàmica de les entitats de base. S'originà però, un nou planter de persones que mica en mica anaren omplint aquesta carència.

En aquests moments i gràcies a la iniciativa de cohesionar entitats amb federacions, tot el moviment associatiu ha comprés que cal unir-nos pel bé comú. Una mostra ho és l'acció compartida dels Debats al Territori i l'Ens de Comunicació Associativa. Sí que cal significar que l'administració pública quan es mostra interessada per un concepte puntual sol intervenir. I més quan al darrere hi ha un interès generat en l'interior d'un partit polític que executa la política d'aquella administració. Ho hem viscut de ple, des del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (CPCPTC), on el director ha exercit una pressió intervencionista considerable, però no se'n donen compte que ells passen i la força permanent i al marge de canvis polítics dels nostres col·lectius rau en el fet d'actuar d'una manera natural, i que permanentment dibuixa el model social generat per les mateixes necessitats socials.

•*La legislació actual dóna les suficients eines per arrelar i desenvolupar un moviment associatiu potent?* Aquesta pregunta té una certa paritat amb l'anterior. Si parlem del Pla Nacional del Voluntariat i Associacionisme veurem que des de la primera lletra fins a l'última paraula hi ha un clar projecte d'intervenció. Necessitem, després de més de 150 anys de treballar en aquest camp, que l'administració ens digui com hem de fer les coses? Necessitem que ens diguin amb qui i com ens hem

d'ajuntar? O que ens diguin com ens hem de sotmetre a la voluntat política? Penso que caure en aquesta manera de fer és trencar el nostre model.

Si parlem del Pla d'Equipaments Culturals de Catalunya, malgrat la intencionalitat manifesta i lloable d'equiparar necessitats d'equipaments amb les realitats del territori, descobrim que es fa, també, amb una finalitat manifesta d'obrir una veda a incautacions encobertes dels nostres equipaments, i amb la seguretat que això pot significar la desaparició de l'entitat propietària. Per què s'ha volgut fer així sense contemplar la participació del nostre sector en la elaboració de la llei? Justament pel fet d'interferir en la nostra dinàmica i limitar-ne el grau i nivell d'activitat.

Justament el que jo considero és que no ens cal legislació per a nosaltres, doncs es demostra que tota legislació és per a lligar-nos les mans i controlar-ne l'activitat. Veieu el cas de la Directiva Europea del Foc, el Real Decreto sobre Uso de Armas que afecta als Trabucaires... En cada bugada perdem un llençol. El mateix CPCPTC actua frontalment contra nosaltres en lloc d'estar al costat. Jo crec que aquest departament de Cultura encara existeix per ser un calaix de sastre on s'hi refugien partides econòmiques mai explicades del tot. Si no fos per això, ja no existiria. Que ens donin un bon sistema fiscal i un departament seriós per a gestionar mecenatges i ja ens ho farem.

• *Com es podria millorar la legislació actual per afavorir el moviment associatiu?* Una legislació fiscal que facilités la participació. Que el soci pogués desgravar de la renda les seves aportacions econòmiques. Que les entitats amb patrimoni mobiliari amb clar sentit de servei públic tinguessin desgravacions fiscals i una llei de mecenatge decent i avantatjosa per les empreses al moment de destinar diners a la cultura popular.

Un programa d'ajuts, de subvencions, per projectes ben treballats que es poguessin gaudir a tot el territori i que servissin arreu, i amb periodicitat triennial.

Una participació periòdica de les organitzacions reconegudes per tot el moviment associatiu en la Comissió de Cultura del Parlament.

Una participació efectiva al moment de treballar propostes de llei que ens afectin directament.

Participació en els consells consultius que tinguessin un valor de qualitat i nombre i que aquests consells fossin independents del conseller de torn.

Que la cultura popular no sigui marginada al moment de parlar de cultura del país, doncs sembla ser que tan sols té importància la cultura dita d'elit.

Participació federativa en els plans d'entorn executats per poblacions i barris de ciutat.

• *Quin tipus de col·laboració s'ha d'establir entre l'administració i la xarxa associativa?* La xarxa associativa s'ha de comprometre als canvis socials que ens són molt importants i transcendents, i d'un moviment accelerat; que cal que tots dos col·laborin amb un to positiu i que el respecte sigui mutu, doncs tots treballem

en definitiva pel bé del país. El diàleg periòdic és essencial i cada dia més hi hem de participar amb una millor formació i coneixement de l'altri.

5. PERE BALTÀ I LLOPART. *Director de TORNAVEU, Associacionisme i Cultura. Successor de Paco Candel en la presidència de la Fundació Paco Candel. Periodista i escriptor. Diputat al Congrés en tres legislatures. Cap del Servei de Promoció Cultural en recobrar la Generalitat (1980-85). Ha publicat novel·les, poesia, assaig i teatre. El darrer llibre, L'altra resistència, explica el paper de les associacions en defensa de les llibertats.*

•*La societat civil marca la societat catalana?* Davant d'un estat que s'ha manifestat advers a Catalunya durant els darrers segles, Catalunya ha desenvolupat una potent societat civil que ha possibilitat el desenvolupament social, seguint el model que s'imposava a les nacions de l'altre costat dels Pirineus. Podem dir que la societat civil marca la societat catalana, com la manca d'una societat civil influent marca la societat espanyola, que no assumeix la innovació social europea.

•*Quina influència ha tingut l'associacionisme en la configuració de la societat catalana actual?* Seguint els corrents de la Il·lustració, en la que s'inclou l'Enciclopedisme que opta per la culturalització de les classes populars, Catalunya crea a partir dels inicis del segle XIX una xarxa d'associacions culturals que es fonamenta en principi en les societats corals impulsades per Josep Anselm Clavé i els ateneus obrers que escampen els idearis de Marx i Bakunin. Les classes populars s'estructuren creant mecanismes d'autodefensa i de convivència a partir de l'impacte social de la industrialització. Es produeix una fusió del model dels ateneus científics i literaris i dels pocs casinos de la burgesia i sorgeix el casino popular que ha arribat fins els nostres dies. En aquest procés neixen societats de socors mutu, ateneus instructius, caixes d'estalvis, biblioteques..., tot un seguit d'equipaments fets i finançats pels associats. La societat civil catalana s'ha avançat a l'administració pública.

•*L'Administració pública ha interferit en l'associacionisme? De quina manera?* Creant nous equipaments socials al costat dels històrics, fent acció cultural en competència amb les associacions, intervenint les comissions de festes que eren un instrument històric de les associacions, polititzant la cultura popular i tradicional, creant una política de subvencions i convenis que marca objectius més al servei dels programes municipals que de la gestió cultural associativa..., creant un cos funcional predisposat a imposar programes polítics culturals, inflant els pressupostos de les festes amb contractacions estel·lars, carregant-se les comissions de festes que actuaven des de l'autofinançament de les festes majors... S'ha generalitzat l'acció de la cultura oficial enfront de la cultura promoguda per les associacions culturals.

•*La legislació actual dóna les suficients eines per arrelar un moviment associatiu potent? Com es podria millorar la legislació actual per afavorir el moviment associatiu?* Vaig viure com a diputat ponent el naixement de la Llei d'Incentius Fiscals per a les Associacions, la primera Llei de Mecenatge aprovada pel Congrés dels Diputats, una concessió del PSOE a la Minoria Catalana que presidia Miquel Roca. La Hisenda de l'Estat mai donà prou facilitats. Les dificultats per conquerir el reconeixement d'Associació d'Utilitat Pública que els hi atorgaria a les associacions els beneficis fiscals de les fundacions, és un obstacle que desanima la majoria d'entitats que hi optarien. La legislació autonòmica quasi es limita a l'ordenament del sector, creant el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional, amb competències per sota de les que havia de tenir l'Institut de Cultura Popular que es reivindicà en les conclusions del Congrés promogut des de la Generalitat a principis dels anys 80. S'hauria de fer una revisió a fons i promoure la presència de l'associacionisme en els organismes executius per fer vinculants les decisions.

•*Quin tipus de col·laboració s'ha d'establir entre l'administració i la xarxa associativa?* En primer lloc establir un diàleg permanent sobre un nou model de col·laboració que revisi què ha de fer-se des de les institucions i què des de la pròpia societat civil. S'hauria de revisar el mecanisme d'aportació de fons econòmics. Les darreres polítiques han creat una certa dependència. Seure per parlar-ne hauria de ser el primer graó d'una col·laboració que, des de la consideració al paper històric de les associacions i el coneixement de la realitat, pugui crear les bases d'una nova etapa de col·laboració. La creació d'estructures que fou una primera etapa en què les associacions van impulsar una societat moderna, després va venir la resistència cultural que aconseguí preservar i conservar la cultura, les tres primeres dècades amb la Generalitat recobrada han consolidat unes estructures federatives i de coordinació que han enfortit el teixit cultural. L'etapa que ve ens hauria de portar a l'assentament de l'activitat cultural on les associacions haurien d'actuar com a dinamitzadores, enfortint les estructures i millorant el patrimoni social. Portar-la arreu del territori, és un dels espais on administració i associacions s'han de trobar dialogant sobre un projecte de futur, com també es poden trobar en la projecció universal d'una identitat cultural com s'ha produït en el cas dels castellers, declarats patrimoni immaterial de la Humanitat.

6. JOAQUIM FERRER. *Historiador. Ha estat conseller de Cultura, diputat i senador. Ha publicat* Francesc Layret 1880-1920 (1971), Simó Piera, perfil d'un sindicalista (1972), El primer "1er de maig" a Catalunya (1973), La vaga de l'Harry Walker 1970-1971 (1974), La lluita pels ajuntaments democràtics 1966-1976 (1977) *i els assaigs* Un nou impuls per a Catalunya (1982), A mig camí (1989) i El fil roig.

•*La societat civil marca la societat catalana?* Segueix essent important però no ho és com ho havia estat en èpoques anteriors, per exemple al segle XIX i XX. Avui l'aparell de l'Estat i els mitjans de comunicació són els que fan la llei i els que "la fan complir". Davant d'aquests grans poders la societat civil ha perdut capacitat d'influir. Catalunya té una societat dinàmica, però en la qual també s'hi donen aquestes grans influències. En conclusió, crec que la societat civil no marca la societat catalana. Té influència però n'ha perdut i no és decisiva.

•*Quina influència ha tingut l'associacionisme en la configuració de la societat catalana actual?* L'associacionisme responia a una aspiració a la cultura i a l'esplai en unes èpoques on no tenia competència. Era quan la gent tenia dos opcions: restar a casa o anar al centre, a l'ateneu, al club. Les entitats han estat clarament l'eina a través de la qual s'han transferit a la població pràctiques noves com l'esport o culturals, el gust de llegir, de ballar, d'escoltar conferències... Han estat l'escola de gran part de la població i per a molts l'eina per a seguir fent una formació permanent.

•*L'Administració pública ha interferit en l'associacionisme?* En general, sobretot el "socialisme empeltat amb el PSOE" ha tingut el model de fer la competència a l'associacionisme. Ha creat una xarxa pròpia d'entitats, els "Centres Cívics", que amb diners de tots han marginat les entitats sorgides de la societat que no han tingut els mitjans de les que directament depenen de l'Administració. Crec que això ha estat especialment important en el nivell dels Ajuntaments.

•*Com es podria millorar la legislació actual per afavorir el moviment associatiu?* Descarregant-les d'impostos, considerant-les com a interlocutors de la societat, no fent-li la competència.

•*Quin tipus de col·laboració s'ha d'establir entre l'Administració i la xarxa associativa?* De respecte i de consideració. De col·laboració voluntària en l'acció cívica. De protagonisme com a representació plural que és de la societat.

7. JOAN VIDAL I GAYOLÀ. *President de la Diputació de Girona (1979-1980). Conseller de Governació de la Generalitat de Catalunya (1980-1982). President del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana de la Generalitat (1993-2003). President d'Òmnium Cultural de Girona. President fundador de la Federació Sardanista de Catalunya (1990-1994). President de l'Obra del Ballet Popular (1989-2007)*

•*La societat civil marca la societat catalana?* Si entenem el terme societat civil catalana com a sinònim de societat organitzada a través d'eines com l'associacionisme, sense cap mena de dubte. L'ha marcat de forma molt notable i podem dir que és la responsable de bona part de les conquestes socials, culturals i polítiques de finals del segle XIX i del segle XX.

- *Quina influència ha tingut l'associacionisme en la configuració de la societat catalana actual?* Una influència molt important, especialment a partir de finals del segle XIX i fins als anys 80 del segle XX, període en el qual va jugar un paper decisiu en la formació de la consciència cívica, cultural i nacional. Aquesta influència ha anat minvant progressivament des de finals dels anys 70, atès el paper de resistència cívico-política i socio-cultural que va jugar durant la dictadura i el convenciment que, en aquest aspectes, la seva funció ja no era necessària un cop reconquerida la democràcia i l'autogovern de Catalunya. A això cal afegir-hi la deserció de molts dels seus elements més joves i dinàmics que es van incorporar a la política activa.
- *Quin paper tenen les associacions en el futur de la societat catalana?* Cal distingir entre el paper que tenen i el que haurien de tenir. El que tenen és en aquest moment força modest. Els profunds canvis experimentats per la societat en els darrers 20 anys, que afecten els valors i les formes de vida i que han generat, entre d'altres, un accentuat individualisme dificulten el funcionament, la vida i el paper de moltes associacions. D'altra banda, les associacions més tradicionals viuen, des de fa anys, un procés vegetatiu que els impedeix adaptar-se als canvis, tan profunds, que ha experimentat la societat, per falta d'idees, de lideratge i per un conservadorisme excessiu. Degudament actualitzades, renovades i posades al dia, amb ofertes atractives per a la societat d'avui, podrien recuperar, almenys en part, la influència social que varen tenir.
- *L'Administració pública ha interferit en l'associacionisme? De quina manera?* No ha d'interferir-lo mai ni ha de pretendre substituir-lo, al contrari, ha d'estimular-lo, ajudar-lo a reinventar-se i promoure noves iniciatives, fins i tot amb el risc que puguin girar-se contra l'administració que els ha promogut.
- *La legislació actual dóna les suficients eines per arrelar i desenvolupar un moviment associatiu potent?* Crec que no, però així i tot, he d'advertir que es tracta més d'un problema d'actituds del propi moviment associatiu que d'un problema d'eines. Potser l'administració hauria d'estar més amatent a promoure i/o ajudar la creació de projectes associatius nascuts dels valors de la societat del segle XXI i integrats plenament en les formes de vida de la societat actual i ajudar a evolucionar les velles estructures de l'associacionisme tradicional
- *Quins són els motius pels quals l'administració no soluciona les demandes del moviment associatiu des de fa dècades?* L'administració, des de la recuperació de la Generalitat, ha ajudat molt, potser no tant com caldria ni en la forma que ho hauria d'haver fet, a moltes entitats i iniciatives del moviment associatiu, en molts casos amb resultats ben migrats. Seria injust afirmar, generalitzant, que l'administració no soluciona les demandes del moviment associatiu, des de fa dècades. S'ha preguntat el moviment associatiu quina part de responsabilitat té en l'existència dels seus propis problemes? No és impropri d'un moviment associatiu com cal haver d'acudir a l'administració per impotència? No s'ha preguntat per

què no pot fer front a la seva situació? La seva actitud no estimula la intervenció de l'administració de la que després es queixa?

• *Quin tipus de col·laboració s'ha d'establir entre l'administració i la xarxa associativa?* Una col·laboració de promoció en el sentit que he indicat abans, que ha de superar el subsidi permanent a infinitat d'iniciatives incapaces de connectar amb la societat d'avui i de sobreviure per elles mateixes, però ha d'ajudar-les a superar el seu immobilisme.

8. JOSEP RAFAQUES. *President de la Federació de Grups Amateurs de Teatre de Catalunya. Forma part del Consell Assessor de Continguts i Programació de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals.*

• *La societat civil marca la societat catalana?* Tant de bo fos així. En altres temps la seva influència ha estat més gran. Les noves tecnologies fan més dispersa aquesta influència.

• *Quina influència ha tingut l'associacionisme en la configuració de la societat catalana actual?* En l'aspecte cultural l'associacionisme ha marcat moltes generacions de la societat actual. Per a molta gent la seva visió de la cultura entrava per la finestra de les associacions, que, a més, eren creadores elles mateixes de cultura en el sentit més ampli.

• *Quin paper tenen les associacions en el futur de la societat catalana?* Lloc de trobada. Possibilitat de fer coses al costat d'altres. Punt de referència per a les institucions. Motor de la societat civil amb esperit creador. Creure en un projecte comú....

• *L'Administració pública ha interferit en l'associacionisme? De quina manera?* Sí en molts casos. En època franquista per intentar aniquilar-la com enemic defensor dels drets del poble. En democràcia per a controlar les associacions i posar-les al servei d'unes idees polítiques. S'ha fet competència deslleial amb diners públics: solapant serveis i donant-los gratuïts; fent equipaments nous on ja n'hi havia; substituint la tasca gratuïta dels voluntaris per funcionariat...

• *Com es podria millorar la legislació actual per afavorir el moviment associatiu?* Reconeixement de la personalitat pròpia del moviment. Donar opció que el mateix associacionisme crei les seves pròpies eines. Representativitat en organismes públics.

• *Quins són els motius pels quals l'administració no soluciona les demandes del moviment associatiu des de fa dècades?* Per la incomoditat que representa, com interlocutor. Per la por que genera la seva força. Per la representativitat que té de la societat. Per la dificultat de dominar-la pel seu ideal de llibertat.

7. L'associacionisme cultural català, un futur per construir

A les envistes del segle XXI i en plena revolució de les tecnologies de la comunicació, molts analistes de la realitat social plantegen la dicotomia en la qual es mou l'home actual: individualisme i sociabilitat. Immersos en el debat sobre les conseqüències de la pujança del neoliberalisme, la globalització de l'economia, la universalització de la cultura dominant, el manteniment o l'esmicolament de l'estat del benestar, l'estudi de les relacions socials demana, si més no, una profunda revisió (Jordi Piqué, 1998).⁹⁶

Des de diferents àmbits es requereix un associacionisme català, la històrica vitalitat del qual ha estat **sovint mitificada** –“Va assumir el paper de lideratge per desenvolupar formes de treball i de relacions socials que ajudessin a desenvolupar econòmicament i cultural el país” (Joan Ramon Gordo), que esdevingui l'entramat de la imprescindible sociabilitat actual i futura, és a dir, que actuï com a element de **cohesió social**⁹⁷. A la darreria de la dècada dels noranta, podríem admetre que bona part de la sociabilitat cívica i política de les acaballes del franquisme i dels primers anys de la transició democràtica, s'ha esvaït. El context que envolta el món associatiu cultural català és avui dia un context complex, on la societat està sumida en una gran transformació econòmica, social i cultural.

La projecció de l'element associatiu, fent una revisió de la història i les aportacions teòriques, tindria una triple importància. Primerament, com a agent conservador i difusor de la cultura tradicional i popular, però al mateix temps que com a agent de cohesió i integració social⁹⁸. L'associacionisme ha conservat múltiples manifestacions culturals la supervivència de les quals era dubtosa sense l'atenció desinteressada de les associacions. La política i la societat dels sistemes democràtics requereixen institucions i organitzacions socials i un teixit associatiu

---

96 Sola i Gussinyer, Pere (1998). *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana: l'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona, 1868-1964* (pàgina 9). Tarragona: Diputació de Tarragona.

97 *Ibid.* Pàgina 11.

98 Mas, Pau; Pros, Agnès (2008). *L'estat del tercer sector cultural a Catalunya. El lideratge de les federacions, una visió qualitativa* (pàgina 11). Barcelona: Gabinet Tècnic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

que garanteixi la cohesió social i a partir de projectes capaços de pensar i articular mecanismes d'integració, de convivència i de compromís cívic⁹⁹. **Perquè la democràcia sigui real cal que es potenciïn canals per a la participació de la població.** Les associacions contribueixen a construir una societat civil crítica i participativa, proporcionant informació per a l'anàlisi de les problemàtiques socials i fomentant el compromís per a la transformació social.

El repte de l'associacionisme passa per adaptar-se i respondre a noves realitats. Realitats que tendeixen a la complexitat. Perquè és més complex viure en una societat global que en una comunitat local; perquè és més complex viure en societats multiculturals, que no fer-ho en societats uniformes, com reconeix en l'entrevista realitzada per a aquest treball Antoni Carné, president de l'Ens de Comunicació Associativa: "L'accelerada influència de molt diferents cultures que estem rebent de manera progressiva i amb gran aflluència de nous nadius, marca el futur de les nostres entitats del món associatiu i que estan assumint molt bé el paper de facilitar la cohesió social i d'explicar amb claredat aquestes cultures i fer-ne un motiu de bona entesa, per la qual cosa s'assoleix un estat de convivència".

Cal treballar en el **camp de l'educació**, en el camp del lleure, juvenil i adult, de l'oci cultural, amb esperit obert a tot allò que passa al nostre entorn, des de la base, de la **seguretat que proporciona ser dipositaris d'una rica tradició festiva i cultural**: "el resultat de l'empenta cultural que fa 150 anys va posar les bases de l'associacionisme cultural tradicional", que destacava l'Avel·lí Serrano, n'és una arrel sòlida, però no impertorbable. Els processos de transmissió cultural: la renaixença, el redescobriment de la natura via excursionisme, el catalanisme, el republicanisme, la resistència cultural durant les dictadures, l'ecologisme, etc. tenen sempre un suport i una base en la tasca dels individus, dels grups i de les associacions. Ara bé, en tant que suport de la producció i reproducció de la mentalitat i cultura popular, el món associatiu és complex. Els efectes culturals i educatius directes i indirectes de la seva xarxa no sempre són de bon i fàcil avaluar. **No van ser els intel·lectuals només, ni la premsa i els llibres, les instàncies que vehiculaven nous valors. Aquests valors s'elaboraven i encarnaven en els cercles petits de relació**¹⁰⁰. I aquest és un treball que sobre el que s'ha continuat treballant.

L'equilibri entre la necessitat d'una constant adaptació tot mantenint una fidelitat als orígens sembla, en un principi, que sigui un enunciat propi per a entitats amb una certa tradició històrica de presència social. No és necessàriament així, ja que segons els tipus de principis que fonamenten la seva activitat principal, aquests poden haver estat mereixedors d'una adaptació més freqüent que no pas uns altres. Tanmateix, l'element més important en qualsevol dinàmica voluntària és el nivell

---

99 *Ibíd.* Pàgina 23.

100 *Ibíd.* 478

de participació i la seva resposta, fins al punt que diferents etapes historicosocials han esculpit altres models associatius i, consegüentment, amb puntes d'inflexió a l'alça o a la baixa, en la incidència social dels diferents moviments: "Aquesta influència ha anat minvant progressivament des de finals dels anys 70, atès el paper de resistència cívico-política i socio-cultural que va jugar durant la dictadura i el convenciment que, en aquest aspectes, la seva funció ja no era necessària un cop reconquerida la democràcia i l'autogovern de Catalunya" (Joan Vidal i Gayolà)

Els mitjans de comunicació, la facilitat en els desplaçaments, les contínues i imparables millores en les noves tecnologies, per esmentar uns exemples, **han facilitat una pèrdua de dedicació a aquests moviments i alhora una pèrdua d'autoestima i un augment en el desconeixement dels orígens**¹⁰¹. Sembla, pels resultats de la diagnosi, que hi ha certa coincidència d'opinió. Queda clar que l'estudi i el coneixement del perquè i com dels nostres orígens és important per assegurar una correcta evolució i com a manera d'estimular l'autoestima, un dels valors que creiem més importants. Els referents històrics han de ser vistos com a valors positius per tal d'augmentar la nostra autoestima i que esdevinguin bàsics per a una personalitat d'entitat convençuda del progrés i la innovació com a garanties de futur.

7.1. La creació d'un model propi renovat d'autogestió

Les entrevistes han deixat palesa la necessitat **que l'associacionisme cultural encetés un altre camí diferent del que ha emprès fins avui, amb un model propi**, dins d'aquesta adaptació al context social actual. Un camí que hauria de seguir atenent les realitats de la cultura popular que avui es practica i es genera des del món de l'associacionisme popular, moltes activitats de la qual, per efecte del camí que s'ha seguit fins avui, es faran difícils de corregir¹⁰².

Ja hem fet un apunt en aquest sentit al principi d'aquestes conclusions: hi ha un **canvi de valors**, ja que les societats occidentals han evolucionat cap a postulats més individualistes. El compromís polític i social d'altres períodes històrics és cada cop més difícil de trobar i en termes generals, les preferències en matèria d'oci cada cop es mercantilitzen més¹⁰³. **L'associacionisme té un problema de relleu generacional, d'afiliacions**. La ciutadania participa de forma puntual en projectes concrets, amb lligams dèbils no més enllà d'una activitat amb dates d'inici i finalització¹⁰⁴.

La incidència o l'impacte social seran més sòlides a partir d'una **major**

101 *Debats al Territori. El moviment associatiu català a debat (gener 2003-abril 2004)* (2004). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Direcció de Relacions Ciutadanes i Institucionals.

102 Giner, Salvador (2011, desembre). "Cultura popular, avui". *Cultura* [article en línia] (núm. 1). Generalitat de Catalunya. <<http://cultura2.gencat.cat/revistacultura/article.php?id=4>>

103 Mas, Pau; Pros, Agnès (2008). *L'estat del tercer sector cultural a Catalunya. El lideratge de les federacions, una visió qualitativa* (pàgina 23). Barcelona: Gabinet Tècnic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

104 *Ibid.* Pàgina 23.

especialització de les organitzacions –“Malauradament no cobreix les necessitats específiques per diversos motius: per la gran quantitat d’associacions que s’han anat creant en els darrers anys” (Antoni Carné)– i d’una **gestió més professionalitzada** de les entitats i federacions d’entitats. És una redefinició, que comporta reformulacions des del punt de vista del discurs, les pràctiques, els models organitzatius i les capacitats de gestió de les organitzacions. Cal una actualització de les activitats del moviment associatiu català i encaixar les tradicions amb el món actual o amb la globalització¹⁰⁵.

L’actitud de tancament o d’aïllament genera invisibilitat. De vegades, hi ha una actitud de desconeixement acadèmic o polític del món associatiu; altres vegades el desconeixement de la realitat associativa és menyspreu i ganes de passar per sobre d’un món associatiu que canalitza inquietuds i necessitats dels ciutadans¹⁰⁶. Aquesta actitud s’ha detectat en tots els membres vinculats al món associatiu entrevistats en les pàgines precedents: “En general ha estat una aportació que no ha estat reconeguda com cal per l’estament polític del país, si parlem d’estat espanyol jo diria que fins i tot s’ha intentat silenciar” (Pere Joan Pujol); “Sí que cal significar que l’administració pública quan es mostra interessada per un concepte puntual sol intervenir. I més quan al darrere hi ha un interès generat en l’interior d’un partit polític que executa la política d’aquella administració. Ho hem viscut de ple, des del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (CPCPTC), on el director ha exercit una pressió intervencionista considerable” (Antoni Carné).

Sovint es qüestiona la legitimitat de les organitzacions: tradicionalment, la base moral de les actuacions de les organitzacions ha fet creure que aquestes eren bones o estaven legitimades *per se*. A la pràctica, les organitzacions no saben mostrar de forma explícita les bases de la seva raó de ser, del seu dret a contribuir al desenvolupament de la societat, malgrat la necessitat d’estar legitimades per tal que la seva finalitat i les seves actuacions siguin reconegudes socialment. **El motor de les associacions és la seva base social**¹⁰⁷. Més enllà d’afrontar el context de crisi, és important que les entitats centrin els esforços en accions que **promoguin la mobilització social**, sense excuses per renunciar a la implicació i al compromís social en els assumptes d’interès col·lectiu¹⁰⁸.

En aquests trenta anys han proliferat associacions en un mateix àmbit d’actuació, en moltes ocasions fruit d’escissions que tenien la seva raó de ser en la manca d’una cultura democràtica de treball, i en **el fet que els personalismes i els protagonismes han estat el pa nostre de cada dia**¹⁰⁹. El sector associatiu es

---

105 *Ibíd.* Pàgina 23.

106 Solà i Gussinyer, Pere (2008). “Educació i formació” a: *Ponències marc del Primer Congrés Associacionisme Cultural Català*. Barcelona: Ens de Comunicació Associativa.

107 Vidal, Pau; Valls, Núria; Grabulosa, Laia (2008). *La crisi i el tercer sector: una oportunitat per a la transformació social. Una visió a partir del Consell Assessor de Recerca de l’OTS* (pàgina 14). Barcelona: Observatori del Tercer Sector.

108 *Ibíd.* Pàgina 14.

109 Tort, Xavier (2010). *Reconeixement del sector associatiu La ciutadania i les associacions. 2on Congrés de les Associacions de Barcelona*. Barcelona: Consell d’Associacions de Barcelona (CAB).

refleixi la manca d'una tradició i cultura democràtica que és present en el conjunt de la nostra societat (que també s'evidencia en altres sectors, com el sindical o el dels partits polítics, per citar-ne només dos exemples). I com a conseqüència d'aquesta manca de cultura democràtica, trobem importants dificultats perquè les associacions posin el valor en la reflexió i debat entre els seus associats, més que en la tasca que fan dia a dia.

7.2. Una eina per recuperar “l'esperit associatiu”: les federacions i confederacions

Lligat a les bases socials, un repte de futur és **crear** entitats de tercer i quart nivell, és a dir, **federacions** i **confederacions** que conjuntament puguin tenir més presència en la societat, sigui davant els mitjans, sigui davant l'Administració o les empreses. **L'enfortiment de les estructures associatives és vist com un pas clau per a la supervivència de les entitats**¹¹⁰. Organitzativament, el que distingeix les associacions d'altres “fórmules jurídiques” és que la seva raó de ser és la de facilitar i garantir la participació de totes les persones que en formen part per defensar i assolir uns determinats objectius generals que tenen com a beneficiaris no solament els socis sinó també la societat en general¹¹¹. Altres fórmules, com les fundacions, ofereixen més facilitats si del que es tracta és de prestar serveis, i les cooperatives poden ser una opció interessant de cooperació tant a l'hora de generar espais de treball més horitzontals com per proveir-nos col·lectivament de serveis.

L'entitat local ja no tan sols s'associa amb el conjunt d'entitats locals del seu mateix àmbit i en l'àmbit català. Ara la seva associació tendeix a coordinar-se amb altres associacions de temàtica similar: la FCVS s'integra a la Taula d'Entitats del Tercer Sector, juntament amb Creu Roja, Càritas, la Federació d'Associacions de Gent Gran de Catalunya o Minyons Escoltes i Guies de Catalunya, per exemple. Al món associatiu cultural català, l'Ens de Comunicació Associativa n'és el gran exemple, al reunir al voltant d'una confederació vint-i-dues associacions i federacions com un espai de reflexió, diàleg i debat, dels quals se'n derivi el consegüent pla d'actuació¹¹².

L'estructuració del moviment associatiu en federacions, plataformes, coordinadores, permet poder tenir més incidència, intercanviar d'experiències, innovar, compartir... Les associacions són més conscients de **la importància del treball en xarxa**. La participació és un element clau pel treball en xarxa i per tal

---

110 *Ibíd.*

111 Tort, Xavier (2010). *Reconeixement del sector associatiu La ciutadania i les associacions. 2on Congrés de les Associacions de Barcelona*. Barcelona: Consell d'Associacions de Barcelona (CAB).

112 *Ibíd.*

que les organitzacions de segon nivell siguin representatives de les entitats de base que en són membres. Per tal d'evitar que esdevinguin estructures formals sense contingut real, és important que les entitats participin de forma activa en totes les activitats i actuacions¹¹³.

7.3. Col·laboració i confiança entre agents institucionals i associatius

Per afrontar aquest procés es considera **imprescindible** un elevat grau de **col·laboració** i **complicitat** entre la **societat civil** i **l'Administració pública**. Però aquesta proposta de treballar junts es vol que no sigui un condicionant per a la pràctica creadora i dels drets que històricament ha caracteritzat l'associacionisme, actualitzada en les darreres dècades per l'aparició d'unes noves organitzacions socials (les ONG) que s'han dedicat a fer front a les problemàtiques socials i han contribuït a la seva resolució. Ecologistes, feministes, la cultura de la pau, el comerç just, la globalització amb valors socials...¹¹⁴ Tot un seguit d'aquestes noves organitzacions, com les associacions, no són autosuficients i depenen de les administracions públiques i corren el perill que els fons econòmics que els arriben via institucions per desenvolupar la seva tasca cívica, també crítica i constructiva, puguin ser anul·lats per l'ordre establert, i perverteixin la seva funció en desenvolupar tasques que corresponguin a les administracions que tendeixen a "comprar-les" per mitjà de subvencions.

L'administració local, en lloc d'utilitzar els equipaments ja existents que la societat civil ha engegat, s'ha abocat a la construcció d'equipaments públics i centres cívics, convertint-se en la principal competència cultural i de serveis de les entitats culturals. Els ateneus han patit una certa agressió institucional quan, a quatre passes d'un ateneu, s'ha creat un centre cívic municipal; **quan s'han dedicat pressupostos a actuacions puntuals i a grans infraestructures culturals i s'ha oblidat l'extensa xarxa dels equipaments ja existents en mans del moviment ateneístic**¹¹⁵. A través del centres cívics l'administració ha multiplicat, la seva oferta lúdica i cultural, passant a ser competència directa d'unes entitats que, en alguns casos, s'han relaxat i, en d'altres, o no han pogut o no s'han volgut adaptar als nous temps. En el Pla d'Equipaments Culturals de Catalunya (PECCAT), impulsat pel Govern de la Generalitat durant el 2010, però, hi ha riscos, ja que sobre la base del compliment de la seguretat estructural, la normativa patrimonial i l'obtenció de finançament, els ajuntaments poden tenir

---

113 Vidal, Pau; Valls, Núria; Grabulosa, Laia (2008). *La crisi i el tercer sector: una oportunitat per a la transformació social. Una visió a partir del Consell Assessor de Recerca de l'OTS*. Barcelona: Observatori del Tercer Sector.

114 *Debats al Territori. El moviment associatiu català a debat* (2004) (pàg. 46). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Direcció de Relacions Ciutadanes i Institucionals.

115 Pujol, Pere Joan (2008). "El patrimoni associatiu" a: *Ponències específiques del Primer Congrés Associacionisme Cultural Català*. Barcelona: Ens de Comunicació Associativa.

una eina de pressió sobre les entitats¹¹⁶. I per a poder evitar-ho, **les entitats cal que tingui una oferta adaptada als nostres dies i prou engrescadora com per vincular-hi la ciutadania de manera generalitzada.**

En el sentit de confiança entre associacions i Administració pública, hi ha una necessitat explícita de reclamar un tractament fiscal per part de les institucions que representi un reconeixement del paper de substitució que han exercit i exerceixen les associacions, a través d'una excepció dels impostos suprimint la fiscalitat del patrimoni, la revisió de la nova llei de mecenatge, més atractiva per a les empreses: les lleis actuals no acaben de respondre a les pretensions de les associacions. Això també representaria un reconeixement institucional del servei i de l'acció positiva que aporten les entitats al conjunt de la societat i es produiria en un moment en què les entitats necessiten adaptar la seva activitat i el seu patrimoni a les necessitats i a la demanda de l'època, obrint-se més si cal per ser útils al seu barri, poble o ciutat.

---

116 *Ibíd.*

8. Conclusions

Vicenç i Vives, el 1954 va escriure: “Només cal repassar la història de les nostres associacions des de fa cent anys per a admetre tot seguit el pes del vessant col·lectivista, agermanador. Hi ha obres tan admirables –des de la Societat de Propietaris del Liceu fins a les associacions corals i les mútues d’assegurança– que fan pensar en la manera com s’hauria pogut endegar la nostra societat si no se l’hagués forçada des dels ministeris a accentuar les tendències individualistes en el camp de l’economia, de la cultura i de la vida”. Són paraules d’un passat no molt llunyà, però plenes d’una certa melangia utòpica del moviment associatiu.

Malgrat la seva intensitat i riquesa cultural, la història d’aquest moviment s’ha encarregat de revelar que aquest camí no ha estat lineal, però sí extraordinàriament significatiu: el nivell de la pràctica associativa a Catalunya no es repeteix a cap altre indret de l’estat espanyol i la xarxa d’ateneus n’és un bon exemple. És una història marcada sociopolíticament: de manera immediata, ens ho deixa clar amb l’esclat encara recent que produeix entre les associacions el restabliment de les llibertats democràtiques i de la Generalitat de Catalunya; ambdues consecucions marquen un final i un principi: el final de la resistència i l’inici d’un camí cap a la normalització de l’activisme cultural i associatiu, que malgrat tot, ha estat marcada per la discontinuïtat.

La normalització és evident que encara no s’ha aconseguit: repassant les memòries dels diferents congressos de cultura popular i associacionisme des de principis dels anys vuitanta fins a l’actualitat, les reivindicacions del moviment associatiu vers les administracions i la societat s’han repetit cíclicament: així, per exemple, les institucions —especialment les municipals— no han acabat de deixar en mans de les associacions els espais que els són propis, una vegada conquerida la democràcia a la qual tant han aportat. El diàleg entre les associacions i l’administració hauria de contribuir al foment del teixit associatiu i ajudar a la creació d’institucions dinamitzadores com l’Institut de Cultura Popular, que ja es reclamà fa gairebé trenta anys en el Primer Congrés de Cultura Popular i Tradicional.

Aquesta disfunció és evident en la connexió entre els diferents agents associatius

i administratius: les diferents veus entrevistades per a aquest treball són un exemple. La relativització del pes concret de l'associacionisme actual que destil·len càrrecs polítics que han treballat colze a colze amb el moviment associatiu cultural, com l'exconseller de Cultura Joaquim Ferrer (“...crec que la societat civil no marca la societat catalana. Té influència però n’ha perdut i no és decisiva...”), o l'ex-president del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana de la Generalitat, Joaquim Vidal i Gayolà, contrasten amb una visió més vitalista, més de resistència malgrat les dificultats, del conjunt de veus vinculades al moviment associatiu cultural (“Estem passant per moments històrics que no podem deixar escapar i des de l'associacionisme tenim molt a dir i a fer”, Pere Joan Pujol).

Aquesta divergència de percepcions es pot projectar a la percepció de l'element associatiu vers la societat i és tot un símptoma que queda molta feina per fer. La vitalitat de la xarxa associativa, de la cultura, no depèn només dels recursos de què disposa. L'actual crisi econòmica i els recursos en forma de lleis ens ho estan evidenciant. El diàleg i la modernització hauria d'interessar a tots els agents integradors del moviment associatiu. Les limitacions pressupostàries pel que fa a la despesa pública, les rigideses del model burocràtic i un associacionisme creixentment capaç i disposat a assumir nous reptes i noves responsabilitats, converteixen aquest moviment en un soci de primer ordre, malgrat aquesta percepció de no consolidació davant la societat com a agent protagonista. Tanmateix, el requisit *sine qua non* és la modernització, la reformulació, la reestructuració, la redefinició a fons del que significa actuar des de l'associacionisme. Les federacions i associacions més tradicionals conviuen amb federacions més contemporànies, però malgrat que difereixin en termes de recursos, capacitats i discursos, es troben unides per uns objectius comuns, una consciència de grup i una fe en les potencialitats del sector com a “actor públic”, com a soci del sector públic en el disseny de polítiques.

S’ha de tenir molt en compte, doncs, el nombre de persones que en fa un diàleg de les associacions per enfortir les actituds que es despleguen en la vida quotidiana. Una vida protagonitzada per socis i activistes que malgrat tenir una certa transcendència pública –com el cas dels castellers–, potser no són “mediàtics”. Treballar per la cultura catalana, si bé pot atorgar prestigi, no té cap mena de “glamour” de l’oferta comercial privada: la televisió, el cinema, els centres comercials i les àrees d’esbarjo... Contra tot l’associacionisme no pot competir, però sí sumar esforços en el moment en què velles rancúnies que enfrontaven les associacions a nivell local s’han diluït en el context d’una nova realitat social i política.

9. BIBLIOGRAFIA

DOCUMENTACIO SOBRE METODOLOGIA

- Lago, Ignacio (2008). *La lógica de la explicación en las ciencias sociales. Una introducción metodológica*. Madrid: Alianza Editorial. ISBN 9788420691176
- King, Gary; O. Keohane, Robert; Verba, Sidney (2000). *El diseño de la investigación social. La inferencia científica en los estudios cualitativos*. Traducció de Jesús Cuéllar Menezo. Madrid: Alianza Editorial. (Ciencias Sociales). ISBN 8420686972
- Quivy, Raymond; Van Campenhoudt, Luc (1997). *Manual de recerca en ciències socials*. Traducció de Joan Estruch. Barcelona: Herder. ISBN 8425419417

DOCUMENTACIO ESPECÍFICA

- Baltà, Pere (1995). *Catalunya: poble i cultura: conferència inaugural del II Congrés de Cultura Popular i Tradicional*. El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial.
- Baltà, Pere (2005). *L'Altra resistència: l'associacionisme cultural català i la lluita per les llibertats democràtiques*. El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial. ("Cròniques de la Memòria", 18). ISBN 8486441854.
- Baltà, Pere; Ferrer, Joaquim; Hinojosa, Rafel; Reniu, Miquel (2003). *Catalunya inacabada*. El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial. ISBN 8486441671.
- Baltà, Pere [et al.] (1985). *La Dinamització cultural a les àrees urbanes de nova creació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- Bosch i Datzira, Amàlia (1991). *Els ateneus de Catalunya (1854-1990)*. Barcelona: Federació d'Ateneus de Catalunya.
- Capdevila, Joaquim; Garcia Larios, Agustí (1997). *La Festa a Catalunya: la festa com a vehicle de sociabilitat i d'expressió política*. Barcelona: Abadia de Montserrat. ("Biblioteca Milà i Fontanals", 25). ISBN 8478267840.
- Carbonell i Guberna, Jaume (2007). *La Societat Cultural Euterpe fundada per Clavé*.

- El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial. ("Cròniques de la Memòria", 21). ISBN 9788496986008.
- Carbonell i Guberna, Jaume (2000). *Josep Anselm Clavé i el naixement del cant coral a Catalunya (1850-1874)*. Cabrera de Mar: Galerada.
- Castellet, Josep Maria [et al.] (1998). *Resistència cultural i redreçament: 1939-1990*. Barcelona: Edicions 62.
- Mas, Pau; Pros, Agnès (2008). *L'estat del tercer sector cultural a Catalunya. El lideratge de les federacions, una visió qualitativa*. Barcelona: Gabinet Tècnic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- Muntané, Miquel Lluís (2000). *Unesco: història d'un somni*. El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial. ("Cròniques de la Memòria", 10). ISBN 8486441277.
- Prat, Llorenç [et al.] (1982). *La Cultura popular a Catalunya: estudiosos i institucions, 1853-1981*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular.
- Termes, Josep (1999). *Les Arrels populars del catalanisme*. Barcelona: Empúries. ("Biblioteca Universal Empúries", 122). ISBN 8475966322.
- Samsó, Joan (1995). *La Cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública. Volum 2 / Joan Samsó*. Barcelona: Abadia de Montserrat. ("Biblioteca Abat Oliva", 147). ISBN 8478265376 (o.c.).
- Solà i Gussinyer, Pere (1993). *Història de l'associacionisme català contemporani: Barcelona i comarques barcelonines*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Direcció General de Dret i d'Entitats Jurídiques.
- Solà i Gussinyer, Pere (1998). *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana: l'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona, 1868-1964*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- Solà i Gussinyer, Pere (1996). *L'esclafament de l'associacionisme lliure a Catalunya en temps del general Franco*. Barcelona: Rafael Dalmau. ("Episodis de la Història", 305).
- Vidal, Pau; Simon, Cristina (2008). *Idees per associacions participatives. Direcció de Serveis de Participació i Associacionisme*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

MONOGRAFIES

- 2on Congrés de les Associacions de Barcelona*. Consell d'Associacions de Barcelona (CAB) (2010). **Ponència 1:** *La ciutadania i les associacions*. Autor: Xavier Tort. Espai Públic • **Ponència 2:** *Reconeixement del sector associatiu*. Autor: Pep Martí. Comissió Reguladora del Codi Ètic de les Associacions • **Ponència 3:** *Les associacions relacionals*. Autors: Xabier Ballesteros i Jordi Puig. XARX@NTONI Xarxa Comunitària de Sant Antoni • **Ponència 4:** *El*

reconeixement de les institucions públiques. Autor: Quim Brugué. Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP) • **Ponència 5:** *Polítiques públiques de finançament de l'estructura democràtica de les associacions.* Autor: David Prujà. Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia • **Ponència 6:** *El suport de l'associacionisme des del desenvolupament de serveis.* Autor: Pau Vidal. Observatori del Tercer Sector (OTS) • **Ponència 8:** *La gestió ciutadana d'equipaments públics.* Autor: Plataforma d'entitats per a la gestió cívica • **Ponència 9:** *El patrimoni del sector associatiu.* Autor: Jordi Casassas. Federació d'Ateneus de Catalunya • **Ponència 10:** *L'ús de l'Espai Públic.* Autor: Eva Fernández Lamelas. Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona (FAVB).

II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana: ponències: ponències marc i ponències específiques d'àmbit (1997). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. ISBN 8439343973.

Anuari 2009 del Tercer Sector Social de Catalunya. (2009). Barcelona: Observatori del Tercer Sector, Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya.

Anuari 2009 del Tercer Sector Social de la ciutat de Barcelona (2010). Barcelona: Observatori del Tercer Sector / Ajuntament de Barcelona, Àrea d'Acció Social i Ciutadania.

Associacions: cultura i societat civil a Catalunya: exposició al Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya. Terrassa, del 3 de desembre de 1991 al 26 de gener de 1992 (1991). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

Associacions: cultura i societat civil a Catalunya (1991). Tarragona: El Mèdol. ("L'Agulla", 9). ISBN 8486542456.

Experiències de participació en les associacions de Barcelona. Recull de bones pràctiques (2009). Barcelona: Observatori del Tercer Sector

La crisi i el tercer sector: una oportunitat per a la transformació social. Una visió a partir del Consell Assessor de Recerca de l'OTS (2008). Barcelona: Observatori del Tercer Sector.

Debats al territori. El moviment associatiu català a debat (2004). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Direcció de Relacions Ciutadanes i Institucionals.

Dossier de Premsa: La dinamització cultura a les àrees urbanes de nova creació. Centre Cultural de La Caixa de Terrassa. 18-19 de juny de 1983. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Servei de Promoció Cultural.

Edició facsímil del Diari d'Expocultura '94 (Del 7 al 16 d'octubre de 1994).

Edició facsímil del Diari d'Expocultura '94 (Febrer-octubre de 1994).

Excursionisme i cultura (1982). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Llibre blanc del tercer sector cívico-social (2003). Barcelona: Centre d'Estudis de

Temes Contemporanis (CETC) / Departaments de la Presidència i de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya.

Memòria del Primer Congrés de Teatre Amateur de Catalunya (1987). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

Memòria del Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular (1983). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. ISBN 8450091748

Memòria del Primer Congrés d'Associacionisme Cultural Català (Hivern 2008-2009). Barcelona: Federació de Cors de Clavé.

Memòria de l'Ens de Comunicació Associativa (2006). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa.

Memòria de l'Ens de Comunicació Associativa (2007). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa.

Memòria de l'Ens de Comunicació Associativa (2008). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa.

PECCAT. Pla d'Equipaments Culturals de Catalunya 2010-2020 (2010). Barcelona: Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Generalitat de Catalunya.

Pla Nacional de l'Associacionisme i el Voluntariat (Catalunya) (2008). Barcelona: Departament de Governació i Administracions Públiques. Generalitat de Catalunya.

Primer Congrés d'Associacionisme Cultural Català. Comunicacions (2008). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa.

Primer Congrés d'Associacionisme Cultural Català. Ponències Marc (2008). Barcelona: Ens de Comunicació Associativa.

Primer Congrés de Dansa Catalana d'Arrel Tradicional. Recull de Ponències (1988). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura / Agrupament d'Esbarts Dansaires

ARTICLES

Anguela, Antoni. *Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular: Dades per a un balanç*. Generalitat de Catalunya.

Debats al territori. El moviment associatiu català a debat (2005).

Ferrer, Bernat (2009, tardor). "Catalunya, país d'associacions". *Òmnium* (número 12).

Giner, Salvador. (2011, desembre). "Cultura popular, avui". *Cultura* [article en línia] (núm. 1). Generalitat de Catalunya. <<http://cultura2.gencat.cat/revistacultura/article.php?ida=4>>

Mas, Pau; Pros, Agnès (2008). *L'estat del tercer sector cultural a Catalunya: el lideratge de les federacions, una visió qualitativa* (2008). <<http://www.gencat.cat/cultura/publicacions>>

- Pluvinet, Patricia (2004). "Le Vocabulaire forestier". *La Banque des mots* (número 67, pàgs. 41-49).
- Vaquer i Frau, Joan (2008). *Associacions culturals federades a Catalunya (2008)*. <<http://www.gencat.cat/cultura/publicacions>>

TESI DOCTORAL

- Gómez, Margarida (1993). *Associacionisme i cultura en una societat en transformació. El Prat de Llobregat (1919-1960)*. Tesis doctoral presentada al Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona.

REVISTES

- Tornaveu*. Associacionisme i Cultura (2009-2011) [revista cultural en línia]. <<http://www.tornaveu.cat>>
- L'Aurora*. Federació de Cors de Clavé (2003-2010).
- Ateneus*. Federació d'Ateneus de Catalunya (2009-2010).

PORTALS WEB

- Ens de Comunicació Associativa*. <<http://www.ensdecomunicacio.cat>>
- Observatori del Tercer Sector*. <<http://www.tercersector.net>> / <<http://www.observatoritercersector.org>>
- Federació d'Ateneus de Catalunya*. <<http://www.ateneus.cat>>
- Federació de Cors de Clavé*. <<http://www.elcoro.net>>
- Culturcat*. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/culturacatalana>>
- Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació*. <<http://www.gencat.cat/cultura/publicacions>>.

10. ANNEXOS

Federació Sardanista de Catalunya	349
Federació Catalana d'Entitats Corals	421
Agrupació de Colles de Geganters de Catalunya	308
Coordinadora Catalana de Fundacions	292
Centres i instituts d'estudis locals i comarcals	279
Federació de Grups Amateurs de Teatre	273
Unió de Colles Sardanistes	251
Federació de Diablers i Dimonis de Catalunya	236
Federació de Cors de Clavé	148
Federació d'Ateneus de Catalunya	137
Agrupació del Bestiari Popular de Catalunya	137
Coordinadora de Ball de Bastons	114
Agrupament d'Esbarts Dansaires	113
Secretariat de Corals Infantils de Catalunya	103
Federació Catalana dels Tres Tombs	77
Federació Catalana de Fotografia	58
Coordinadora de Colles Castelleres de Catalunya	53
Federació Catalana de Pessebristes	57
Corals Joves de Catalunya	51
Federació Catalana de Societats Musicals	41
Federació Catalana de Cineclubs	37
Federació de Joventuts Musicals de Catalunya	33
Coordinadora de Trabucaires de Catalunya	31
Cases Regionals	28
Òmnium Cultural	25
Consell Català de la Música	21
Federació Catalana de Pueri Cantores	9
Federació de Falcons de Catalunya	6

DARRERES ACTUALITZACIONS DE LES ASSOCIACIONS CULTURALS FEDERADES DE CATALUNYA. PER FEDERACIÓ. TOTAL: 3.661. ANY 2008

Vaquer i Frau, Joan (novembre de 2008). Associacions culturals federades a Catalunya. Fulls de Cultura i Comunicació. Núm. 430 <<http://www.gencat.cat/cultura/publicacions>>.

